



JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Rebecka Nordlund

Ett svenskt kronvitnesssystem
Ett effektivt brottsbekämpningsmedel eller en processuell genväg?

JURM02 Examensarbete

Examensarbete på juristprogrammet
30 högskolepoäng

Handledare: Karol Nowak

Termin för examen: Period 1 HT2018

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	3
FÖRORD	5
FÖRKORTNINGAR	6
1 INLEDNING	7
1.1 Bakgrund	7
1.2 Definitioner	8
1.3 Syfte och frågeställningar	9
1.4 Avgränsningar	10
1.5 Metod och material	11
1.6 Perspektiv och teori	13
1.7 Forskningsläget	16
1.8 Disposition	16
2 BROTTSBEKÄMPNINGSMODELLEN OCH EFFEKTIVITETSMODELLEN	19
2.1 Inledande kommentar	19
2.2 Syftet med modellerna är att demonstrera den straffrättsliga processen	19
2.3 Olika värden styr de olika modellerna	20
2.4 Brottsbekämpningsmodellens främsta medel för att bekämpa kriminaliteten	21
2.4.1 Effektiviteten ska genomsyra hela processen	21
2.4.2 Ett informellt och enhetligt förfarande framför en formell domstolsprocess	22
2.4.3 Skuldpresumtion om att personer som anhålls är skyldiga	22
2.5 Rättsäkerhetsmodellen- ett rättssäkert och effektivt förfarande	23
2.5.1 Processen ska vara som en hinderbana med rättssäkra hinder	24
2.5.2 Formalitet ska alltid prägla brottmålsprocessen	24
2.5.3 Doktrinen om rättslig skuld och oskyldighetspresumtionen	25
2.6 Modellernas tillämpning i svensk rätt	26

3	SVENSKA BESTRAFFNINGSSIDELOGIER	27
3.1	Inledande kommentar	27
3.2	Proportionalitet	27
3.3	Allmänprevention och individualprevention	28
3.4	Humanitet	30
4	MÖJLIGHET TILL STRAFFNEDSÄTTNING I SVERIGE OCH KOPPLINGEN TILL KRONVITTNEN	32
4.1	Inledande kommentar	32
4.2	Strafflindring innebär ett beaktande av olika strafflindrande omständigheter	32
4.3	Bakgrunden till 29 kap. 5 § BrB	33
4.4	Billighetsskäl i dagens 29 kap. 5 § BrB	35
4.4.1	Vilken påverkan har billighetsskäl generellt på straffmätningen	37
4.4.2	Lagändringen år 2015	38
4.4.3	Frivillig angivelse och medverkan vid utredningen	39
4.4.4	Andra billighetsskäl som kan leda till sänkt straff	41
5	TIDIGARE UTREDNINGAR OM KRONVITNESSYSTEM	42
5.1	Inledande kommentar	42
5.2	Fängelsestraffkommitténs utredning ”Påföljd för brott”	42
5.3	”Om ändring i brottsbalken m.m.”	43
5.4	”Nedsättning och eftergift av konkurrensskadeavgift”	44
5.5	”Ett effektivare brottmålsförfarande- några ytterligare åtgärder”	45
5.6	”Straff i proportion till brottets allvar”	48
5.7	”Strafflindring vid medverkan till utredning av egen brottslighet”	48
5.8	”Åtgärder för kronvittnen och vittnesskydd”	49
5.9	”Åtgärder mot gängbrottsligheten”	51
5.10	Sammanfattande kommentar	51
6	SVENSK PRAXIS	54
6.1	Inledande kommentar	54
6.2	”Kronvittnet” NJA 2009 s. 599	54
6.2.1	Bakgrunden till målet	55
6.2.2	Processen i HD	55
6.2.3	Efterföljande kritik av domen	56

6.3	Postterminalrådet, B 3062-09	57
6.4	Tjeckiska kronvittnen, B 2907-18	59
7	YRKESVERKSAMMA JURISTERS SYN PÅ KRONVITNESSYSTEM	61
7.1	Inledande kommentar	61
7.2	Två domares syn på kronvitnesssystemet	61
7.3	En åklagares syn på kronvitnesssystemet	63
7.4	Andra verksamma juristers syn	64
7.5	Kort sammanfattning	65
8	ETT KRONVITNES RÄTTSÄKERHETSGARANTIER	67
8.1	Inledande kommentarer	67
8.2	Oskyldighetspresumtionen	67
8.2.1	Oskyldighetspresumtionen och en rättvis rättegång	69
8.2.2	Rätten till tystnad	69
8.3	Cornelis v. Holland	70
8.3.1	Sakomständigheterna i fallet	70
8.4	Vitnesskydd mm, vilka möjligheter erbjuder det svenska rättssamhället	71
8.5	Åklagarens objektivitetsplikt	72
8.5.1	Under förundersökningen	73
8.6	Strafflindring i relation till andra lagrum	74
8.6.1	Förundersöknings- och åtalsplikt	75
8.6.2	Påtryckningar i form av att locka fram ett erkännande är förbjudet	75
9	DET DANSKA KRONVITNESSYSTEMET	77
9.1	Inledande kommentar	77
9.2	Grundläggande principer bakom den danska straffrätten	77
9.2.1	Anklageprincipen	78
9.2.2	Objektivitetsprincipen	78
9.3	Straffvärdet och förmildrande omständigheter	79
9.4	Framväxten av det danska kronvitnesssystemet genom praxis.	80
9.5	Riksadvokatens meddelelse	81
9.6	Den danska lagstiftningen efter domen	82

9.7 Rättspraxis efter lagändringen	84
9.7.1 U 2011.2203 H, Den hjälpsamme tilltalde	84
9.8 Hur har systemet fungerat i praktiken?	85
10 ANALYS	87
10.1 Inledning	87
10.2 Vilka för och nackdelar kan utrönas med ett kronvitnesssystem?	88
10.3 Ett effektivt brottsbekämpningsmedel eller en processuell genväg?	92
10.4 Lärdomar från det danska kronvitnesssystemet	94
10.5 Möjligt att medge strafflindring för kronvittnen i svensk rätt?	95
11 AVSLUTANDE KOMMENTARER	98
11.1 Finns det ett behov av att inrätta ett svenskt kronvitnesssystem?	98
BILAGA A	101
KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	102
RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	107

Summary

Several countries around the world have chosen to streamline their law enforcement by taking measures that enables opportunities for negotiation between criminals and law enforcement authorities. In Sweden, the court can make use of mitigating circumstances during the sentencing, circumstances that in daily speech have been called for the reasons of fairness. One of the situations covered by the grounds of fairness is the one in which a suspected person chooses to contribute to the investigation of his or her own offenses of crime. An example is the situation where a person participates in their own perpetration of financial crime. If the suspect had been able to account for different transactions and be able to provide information about different contacts that had been important, this could lead to the person receiving a reduced penalty than what would otherwise have been sentenced.

In Sweden, it has been discussed whether crown witnesses, that is, persons who participate in the crime of other complicity perpetrators, should also be covered for the present reason. The question has been up for discussion in most of the investigations and in recent times motions have been put forward with proposals for the introduction of a crown witness system in Swedish law. However, several of the previous investigations have concluded that such a system would mean greater problems than advantages and that this would mean an increased risk for, among other things, false testimonies. NJA 2009 p. 599 brought the discussion about the crown witnesses to a completely different level in Swedish law. A former gang member had chosen to cooperate with the police and as a result of the man's involvement, other complicity perpetrators could be arrested and finally prosecuted. At the sentence, the court discussed whether the man's involvement would entail a punishment of the prison sentence he was now facing.

In Denmark, a crown witness system was introduced as a consequence of case law. The Danish crown witness system is primarily based on the idea that such a system facilitates the work against the grossly organized crime. The system also contains several legal safeguards since it is important that the individual's rights are not restricted in favor of the system. Among other things, it appears from the legal text that the prosecutor can only leave a hope that criminal relief can become relevant in the case of a cooperation but that this is not a guarantee. The reason for this is to emphasize that it is always the right that has the final word and that it is up to them to decide. In connection with this, the risk of false testimony is further minimized.

Professional lawyers have been interviewed during the writing of the thesis and it appears that there are shared opinions within the legal profession regarding whether a crown witness system should be introduced in Sweden or not. Ola Sjöstrand, chief prosecutor in Malmö, is one of those who advocates an introduction since he believes that this is the only way to get criminals to testify against each other. The question, however, is whether it is practically possible to introduce a system that does not have full support within the course in which the system is to operate.

The conclusion of the thesis is that there are significant advantages but also disadvantages of a crown witness system. The question is whether such a system is to be considered compatible with the Swedish legal system and the principles on which our legal order is based. What is clear is that the issue needs to be further investigated and that it is up to the legislator to come up with a detailed inquiry in which all the pros and cons are weighed against each other before a final answer can be given.

Sammanfattning

Flera länder runt om i världen har valt att effektivisera sin brottsbekämpning genom att vidta åtgärder som öppnar upp möjligheter till förhandling mellan brottslingar och brottsbekämpande myndigheter. I Sverige kan rätten använda sig utav strafflindrande omständigheter vid påföljdsbedömningen, omständigheter som i dagligt tal kommit att kallas för billighetsskäl. En av de situationer som omfattas av billighetsskäl är den där en misstänkt person väljer att medverka till utredningen av egen begången brottslighet. Som exempel kan nämnas situationen där en person medverkar kring egen begången ekonomisk brottslighet. Om den misstänkte där kunnat redogöra för olika transaktioner och kunnat lämna uppgifter om olika kontakter som varit betydelsefulla kan detta leda till att personen får ett reducerat straff än vad som annars skulle ha dömts ut.

I Sverige har det diskuterats om kronvittnen, det vill säga personer som medverkar kring andra medgärningsmäns brottslighet, också borde omfattas av nuvarande billighetsskäl. Frågan har varit uppe till diskussion i flertalet utredningar och på senare tid har det lagts fram motioner med förslag om införande av kronvitnesssystem i svensk rätt. Dock har flera av de tidigare utredningarna kommit fram till att ett sådant system skulle innebära större problem än fördelar och att det skulle innebära en ökad risk för bland annat falska vittnesmål. NJA 2009 s. 599 kom att föra diskussionen om kronvittnen på en helt annan nivå i svensk rätt. En tidigare gängmedlem hade valt att samarbeta med polisen och till följd av mannens medverkan kunde medgärningsmän, vilka troligtvis aldrig hade upptäckts, gripas och slutligen lagföras. Vid påföljdsbestämningen diskuterade domstolen om mannens medverkan skulle medföra en strafflindring av det fängelsestraff som han nu stod inför.

I Danmark infördes ett kronvitnesssystem som ett resultat av rättspraxis. Det danska kronvitnesssystemet bygger främst på tanken om att ett sådant system underlättar arbetet mot den grova organiserade brottsligheten. Systemet innehåller vidare ett flertal rättssäkerhetsgarantier eftersom det är av vikt att individens rättigheter inte inskränks till förmån för systemet. Bland annat framgår det av lagtexten att åklagaren endast kan lämna en förhoppning om att strafflindring kan komma att bli aktuellt vid ett samarbete men att detta inte är någon garanti. Anledningen till detta är för att betona att det alltid är rätten som har det slutgiltiga ordet och att det är upp till dem att besluta över om slutgiltig strafflindring. I samband med detta minimeras vidare risken för falska vittnesmål.

Yrkesverksamma jurister har intervjuats i samband med uppsatsskrivandet och det framstår som det råder delade meningar inom juristkåren kring om ett kronvitnesssystem borde införas i Sverige eller inte. Ola Sjöstrand, chefsåklagare i Malmö, är en av de som förespråkar ett införande då han anser att detta är det enda sättet för att få kriminella att vittna mot varandra. Frågan är dock om det är praktiskt möjligt att införa ett system som inte har ett fullt stöd inom den kår där systemet ska verka.

Uppsatsens slutsats är att det finns betydande fördelar men också nackdelar med ett kronvitnesssystem. Frågan är om ett sådant system är att anses som förenligt med den svenska rättsordningen och de principer som vår rättsordning är uppbyggd kring. Vad som står klart är att frågan måste utredas ytterligare och att det ankommer på lagstiftaren att komma fram med en detaljerad utredning där samtliga för och nackdelar vägs mot varandra innan ett slutgiltigt svar kan lämnas.

Förord

Slutet av en lång studietid är nu över och det är med blandade känslor som jag lämnar Lund. Tiden på juristprogrammet har främst varit lärorik och rolig men jag skulle ljuga om jag inte skrev att den också varit stundtals jobbig. Resan skulle dock inte ha varit möjlig utan det stöd som jag fått från min familj och mina fina vänner under hela denna tid.

Tack Mamma, för att du alltid har trott på mig och alltid fått mig att utmana mig själv. Tack för att du uppfostrat mig till den person jag är och för att du tidigt lärt mig vad som är rätt och fel och alltid älskat mig gränslöst.

Morfar, jag önskar så att du fick se mig på juridicums trappa när jag tagit min juristexamen. Du hade varit så oerhört stolt och lycklig över detta och jag kan nästan höra dig säga ”men min lilla tös du är ju helt otrolig”. Tack för att du och Mormor var världens bästa förebilder och för att ni alltid peppade och stöttade mig i allt under min uppväxt.

Tack Pappa, Åsa, Emmy, Lina och Axel för att ni alltid finns där för mig i vått och torrt.

Hilda, min andra halva och bästa vän. Jag talar nog för oss båda när jag säger att tiden på juristprogrammet aldrig hade varit sig lik om vi inte träffats. Jag är så tacksam att jag fick dela denna resan med dig, utan dig hade jag inte klarat det.

Thea, min stöttepelare, förebild och bästa vän. Tack för att du alltid finns där och kommer med kloka råd när jag behöver det. Du förgyller mitt liv med så mycket glädje och jag är så glad över att ha dig i mitt liv.

Tack till min handledare Karol Nowak för all stöttning och hjälp under uppsatsskrivandets gång. Du har verkligen peppat mig och kommit med kloka idéer när jag känt mig vilsen.

Tack till Hovrättsråden Elisabeth Hägglund och Catharina Mårtensson samt chefsåklagare Ola Sjöstrand för att jag fick intervjuas under mitt uppsatsskrivande.

Förkortningar

BrB	Brottsbalk 1962:700
BRU	Beredningen för rättsväsendets utveckling
Dir.	Direktiv
EKMR	Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och grundläggande friheterna
HD	Högsta Domstolen
JO	Justitieombudsmannen
NJA	Nytt juridiskt arkiv
Prop.	Proposition
RB	Rättegångsbalk (1942:740)
RH	Rättsfall från hovrätterna
STRFL	Straffeloven
SOU	Statens offentliga utredningar
SvJT	Svensk juristtidning

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Vi kan dagligen läsa om en allt tuffare gängkriminalitet runt om i Sverige. Dödsskjutningar och ouppklarade mord är en del av den verklighet som vi lever i och det uppstår en stor problematik när folk inte vågar vittna. Ola Sjöstrand, chefsåklagare i Malmö, anser att det råder en stor tystnadskultur inom de kriminella gängerna. Han ser det som en omöjlighet att komma in i den kriminella världen utan ”några verktyg” och menar att det är dags att börja fundera på att förhandla med de kriminella för att på så sätt förmå folk att vittna. Därmed ställer han sig positiv till ett införande av ett svenskt kronvitnesssystem.¹

Införandet av ett svenskt kronvitnesssystem har varit uppe till diskussion ett flertal gånger under de senaste åren. Enligt svensk rätt finns det möjlighet för rätten att bevilja strafflindring i vissa situationer där förmildrande omständigheter är aktuella. En av dessa omständigheter omfattar de fall där en misstänkt person själv medverkat kring och utredningen av den egna brottsligheten. I samband med införandet av strafflindring kring medverkan av egen brottslighet diskuterade lagstiftaren även om medverkan avseende andra personers brottslighet skulle komma att omfattas av lagändringen. I likhet med vad tidigare utredningar kommit fram till fann man att ett sådant förslag var behäftat med alldeles för stor osäkerhet och problematik, varför förslaget avfärdades.

Tanken på ett svenskt kronvitnesssystem verkar dock inte kunna avfärdas längre. Under år 2018 lade Socialdemokraterna fram ett lagförslag om ett införande av ett svenskt kronvitnesssystem. Lagförslaget fick starkt stöd av

¹ Intervju med Ola Sjöstrand, Chefsåklagare i Malmö, av Helena Stenkvist Söderlin i P4 Malmöhus Sveriges radio (7 augusti 2018).
<<https://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=96&artikel=7015124>>, (hämtad 2018-12-14).

övriga partier, varför det inte är helt otroligt att en lagändring snart är ett faktum.² I en artikel från Sydsvenskan uttalade justitieminister Morgan Johansson att han vill införa ett system där en kriminell person som är inblandad i ett brott vittnar mot sina medbrottslingar mot att personen får ett lägre straff. Vidare anför han att ett system med kronvittnen ligger helt i linje med Socialdemokraternas brottsbekämpningsplan men menar att det finns ett behov av att frågan utreds ordentligt, vilket kommer ske i vår om Socialdemokraterna skulle få fortsatt stöd av riksdagen.³

Det är möjligt att ett kronvitnessystem kan vara en effektiv åtgärd i arbetet mot den organiserade brottsligheten. Det råder emellertid delade meningar om hur ett sådant system bäst skulle utformas samt huruvida systemet verkligen är ett effektivt brottsbekämpningsmedel eller om det snarare utgör ett hot mot rättssäkerheten i form av att fungera som en onödig processuell genväg.

1.2 Definitioner

Det finns ingen legal definition av begreppet kronvittne i svensk rätt eftersom den svenska rättsordningen inte uttryckligen beviljar kronvittnen strafflindring. Enligt Nationalencyklopedin är ett kronvittne en person som gjort sig skyldig till brott och som mot löfte om straffbefrielse eller strafflindring vittnar mot medbrottslingar.⁴

Det är lätt att kronvitnessystemet jämförs med det plea bargain system som används i USA. Plea bargain systemet som används i USA innebär att åklagaren i syfte att effektivisera lagföringen kan besluta att inte väcka åtal

² ”Ledare: Kronvittnen ruckar på hela basen”, *Sydsvenskan*, 2018-06-18. <<https://www.sydsvenskan.se/2018-06-18/kronvittnen-ruckar-pa-hela-basen>> (hämtad 2018-12-14), Författarens namn framgår ej av artikeln.

³ ”Morgan Johansson vill se skärpta straff och kronvittnen- för att stoppa gangstervåldet”, *Sydsvenskan*, 2018-12-12. <<https://www.sydsvenskan.se/2018-12-12/morgan-johansson-vill-se-skarpta-straff-och-kronvittnen-for>> (hämtad 2018-12-18), Olle Lönnaeus.

⁴ *Nationalencyklopedin*, definition av kronvittne. <<http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lang/kronvittne>> (hämtad 2018-12-14).

för vissa gärningar i utbyte mot att den misstänkte erkänner andra gärningar, eller att väcka åtal för ett lindrigare brott mot att den misstänkte erkänner det brottet. I ett sådant system kan även ibland beaktas att den misstänkte lämnat uppgifter om andras brott.⁵

Kronvitnessystemet, som bland annat återfinns i Danmark och Norge, bygger snarare på en möjlighet för domstolen att i vissa situationer bevilja kronvittnen strafflindring till följd av medverkan kring medgärningsmäns brottslighet. Viktigt att poängtera är att åklagaren i denna situationen inte har någon befogenhet att utlova strafflindring i utbyte mot intressant och viktig information. Det som menas med ett kronvittne är därför kort sagt, som konstaterades ovan, att en gärningsman medges fördelar genom att medverka vid utredningen av annan persons brottslighet. Medverkan kan i sin tur ske i form av lämnade uppgifter om en medgärningsmans brottslighet. Gärningsmannens medverkande vid utredningen kan medföra att denne bedöms lindrigare eller möjligtvis går fri från straff. Vidare behöver systemet inte vara uttryckt i lagtext utan det kan likväl vara utvecklat i rättspraxis.⁶

1.3 Syfte och frågeställningar

Syftet med uppsatsen är att undersöka om det finns ett behov av att inrätta ett kronvitnessystem i svensk rätt. Vidare är syftet att utröna hur ett sådant system skulle påverka den brottsutredande verksamhetens effektivitet i relation till individens rättssäkerhet.

Frågeställningen som uppsatsen ämnar besvara är om vi bör införa ett kronvitnessystem i Sverige. För att kunna besvara frågeställningen kommer ett antal delfrågor att besvaras:

⁵ SOU 2006:99 s. 531.

⁶ SOU 2005:117 s. 15; SOU 1986:14 s. 452.

- Bör ett kronvitnesssystem ses som ett effektivt brottsbekämpningsmedel eller endast som en processuell genväg, som ger polis och åklagare betydande fördelar i sin brottsbekämpande verksamhet?
- Hur har det danska kronvitnesssystemet fungerat i praktiken? Har systemet haft en positiv effekt på den brottsbekämpande verksamheten?
- Bör en lagändring ske? Ska vi därmed ha ett explicit kronvitnesssystem och hur bör detta i så fall utformas?

1.4 Avgränsningar

På grund av utrymmesskäl och eftersom det finns många frågor som anses ligga utanför uppsatsens syfte är det viktigt med tydliga avgränsningar.

Uppsatsen kommer att fokusera på den nuvarande regleringen av billighetsskäl i 29 kap. 5 § BrB och speciellt den reglering som behandlas i punkt fem och punkt nio. Övriga billighetsskäl och strafflindringsgrunder kommer inte att diskuteras. Uppsatsen kommer enbart behandla frågan kring ett eventuellt införande av ett kronvitnesssystem inom straffrätten varmed andra rättsområden inte kommer att behandlas. Vad gäller regleringen kring straffmätning behandlas de delar som handlar om strafflindring och billighetsskäl särskilt.

Vad gäller den komparativa delen kommer uppsatsen avgränsa sig till att enbart fokusera på den danska regleringen. Även om andra skandinaviska länder såsom Norge också har ett kronvitnesssystem lämnas detta utan redogörelse. Anledningen till att inte det norska kronvitnesssystemet behandlas är dels på grund av utrymmesskäl samt att det danska och norska kronvitnesssystemet till stor del påminner om varandra varför det skulle innebära en onödig återupprepning. Uppsatsen kommer vidare enbart

behandla den danska regleringen kring kronvitnesssystemet och kommer inte djupare förklara uppbyggnaden kring den danska straffrätten. Även om det finns betydande likheter mellan det danska kronvitnesssystemet och det plea bargain system som används i USA kommer uppsatsen inte att behandla detta, eftersom det rör sig om två helt olika rättssystem med olika värderingar och traditioner.

1.5 Metod och material

För att kunna fastställa gällande rättsläge kan den rättsdogmatiska metoden användas. I den rättsdogmatiska metoden analyseras ett begränsat antal källor: lag, förarbeten, prejudikat och doktrin. Den rättsdogmatiska metoden är dock inte tillräcklig om man vill analysera mer konkreta problem och ifrågasätta gällande rättsläge på ett djupare plan.⁷

För att kunna ge utrymme för en friare argumentation är uppsatsen därför skriven efter en rättsanalytisk metod. I den rättsanalytiska metoden ingår, som ett led i det rättsanalytiska arbetet, att fastställa gällande rättsläge. Metoden stannar emellertid inte där. Metoden tillåter en analys av såväl juridiskt som icke juridiskt material vilket ger ett underlag för en bred analys med olika infallsvinklar. Därtill öppnar metoden upp för att analysera rätten utifrån olika värderingar som är allmänt accepterade i samhället, såsom rättssäkerhet. Eftersom uppsatsen delvis utgår från ett rättssäkerhetsperspektiv lämpar sig metoden bra för att tillgodose detta ändamål.⁸

För att kunna göra en komparativ undersökning av förhållandet mellan dansk och svensk rätt kommer en komparativ juridisk metod att tillämpas. Syftet med den komparativa metoden är att utröna likheter och skillnader mellan olika rättssystem och metoden har ett betydande värde eftersom det

⁷ Sandgren (2015) s. 43.

⁸ Sandgren (2015) s. 45–47.

är vanligt att rättssystem härmar och lär sig av varandra.⁹ För att fastställa gällande dansk rätt har samma tillvägagångssätt och metod använts som vid fastställandet av den svenska rätten. Därtill har även ett antal intervjuer med verksamma jurister genomförts för att höra deras synpunkter och åsikter kring införandet av ett kronvitnesssystem inom den svenska straffrätten vilket behandlas i kapitel sju.

Uppsatsen är uppdelad i elva olika kapitel och valet av material har kommit att skifta mellan de olika kapitlen. Generellt kan sägas att urvalet av doktrin har skett på grundval av materialets relevans för ämnet och dess aktualitet.

I kapitel två har Herbert L. Packers bok ”*The limits of the criminal sanctions*” till största del varit det material som använts för att kunna förklara modeller på bästa sätt eftersom att boken är skriven av honom själv. Därtill har även Per-Henrik Lindbloms artikel i Svensk Juristtidning ”*Tvekamp eller inkvisition?*” varit användbar eftersom att den delvis sätter Packers teori och hans modeller i ett praktiskt sammanhang. I kapitel tre, som behandlar svenska bestraffningsideologier, har främst Nils Jareborg och Josef Zilas bok ”*Straffrättens påföljdslära*” samt Jack Ågrens bok ”*Billighetsskäl i 29 kap § BrB berättigande och betydelse vid påföljdsbestämning*” använts som källor. Samtliga författare är kända personer inom straffrätten och därmed anser jag att deras böcker är att anses som tillförlitliga och trovärdiga källor.

I kapitel fyra behandlas möjlighet till straffnedsättning i Sverige där valet av material varit i princip detsamma som för kapitel tre. Därtill har Magnus Ulvängs bok ”*Påföljdskonkurrens- problem & principer*” samt Martin Borgeke och Mari Heidenborgs bok ”*Att bestämma påföljd för brott*” varit användbara då de utvecklar och förklarar uppbyggnaden kring den svenska straffmätningen och strafflindringen på ett pedagogiskt sätt. I kapitel sex redogörs för tidigare utredningars syn på ett införande av ett svenskt

⁹ Valguarnera (2018) s. 143.

kronvitnessystem. Främst offentligt tryck så som SOU:er, propositioner och motioner har legat till grund för framställningen. I kapitel åtta som behandlar ett kronvittnes rättssäkerhetsgarantier har Karol Nowaks bok ”*Oskyldighetspresumtionen*” samt Thomas Bring och Christian Diesens bok ”*Förundersökning*” använts för att sammanfatta de rättigheter som alla misstänkta personer omfattas av, inklusive ett eventuellt kronvittne.

I redogörelsen för den danska rätten i kapitel nio har framför allt professor Eva Smiths böcker ”*Straffprocessen*” och ”*Straffproces- Grundläggande regler og principper*” använts.

1.6 Perspektiv och teori

I takt med att samhället förändras finns det ett behov av regelbundna lagförändringar. De lagar och regler som präglar den svenska rätten idag är ett resultat av samhällsförändringar och den syn som lagstiftaren ansett ska forma vårt rättssamhälle.

Den intressekonflikt som kan uppkomma i lagstiftningsprocessen är huruvida samhällets krav på effektivitet och individens rättssäkerhet ska korrelera med varandra. Det finns flera olika teorier och åsikterna är många om hur straffprocessen bäst bör utformas. En av de mest framstående teorierna kring straffprocessens uppbyggnad utarbetades av Herbert L. Packer under sent 1960-tal.¹⁰

Herbert Packer anser att straffprocessen kan ses som en avvägning mellan två motstående modeller: ”brottsbekämpnings- eller effektivitetsmodellen” (the crime control model) och ”rättssäkerhetsmodellen” (the due process model).¹¹ Brottsbekämpningsmodellen tar sikte på att minimera antalet felaktiga friande domar på bekostnad av den tilltalades rättssäkerhet. Rättssäkerhetsmodellen sätter å sin sida alltid rättssäkerheten främst varmed

¹⁰ Lindbom (1999) s. 626.

¹¹ Lindblom (1999) s. 626.

modellens syfte är att minimera antalet felaktigt fällande domar.¹² Eftersom modellerna bör ses som varandras motsatser är det viktigt att besluta om brottmålsprocessens funktion ska vara att minimera antalet felaktiga friande domar eller om det snarare ska handla om att minimera antalet felaktiga fällande domar.¹³

Under senare år har det dock tillkommit nya tankesätt beträffande hur man bör se på straffprocessens funktioner. Ett av dessa synsätt är det så kallade ”differentierande funktionstänkandet”.¹⁴ Det innebär att modellerna kan komma att spela olika roller under olika skeden i brottsprocessen. Under förundersökningsfasen är det möjligt att den brottsbekämpande funktionen är mer framträdande medan rättssäkerheten står mer i fokus under en eventuell huvudförhandling.¹⁵

Syftet med Packers teori är att modellerna ska fungera som ett gemensamt analysverktyg för att kunna utröna var på skalan olika rättssystem befinner sig. Ingen av modellerna bör ses som ett ideal att sträva efter och tanken är inte att de ska anses spegla riktiga rättssystem eftersom modellerna utgår från helt olika värderingar och principer som ibland kan anses vara extrema. Packers modeller kommer att utvecklas ytterligare i kapitel två.¹⁶

Uppsatsen är skriven utifrån ett rättssäkerhetsperspektiv eftersom syftet varit att se till att oskyldiga inte fälls vid ett eventuellt införande. Detta eftersom syftet är att undersöka hur ett införande av ett kronvitnesssystem skulle påverka individens rättssäkerhet och samt effektiviteten av de brottsutredande myndigheternas verksamhet. Hur begreppet ”rättssäkerhet” ska förstås är omdebatterat och perspektivet måste förtydligas för att kunna ge en tydlig och avgränsad analys. Den teoretiska utgångspunkten till

¹² Lindblom (1999) s. 626.

¹³ Lindblom (1999) s. 626.

¹⁴ Ekelöf (2016) s. 30.

¹⁵ Lindblom (1999) s. 627.

¹⁶ Packer (1968) s.153–154.

perspektivet utgår, i denna uppsats, från Aleksander Peczeniks teori om hur ”rättssäkerhet” ska förstås.

Peczenik skiljer på formell och materiell rättssäkerhet där den formella rättssäkerheten förespråkar förutsebarhet. Rättsskipningen och myndighetsutövningen ska därmed vara förutsebar och ha stöd av rättsreglerna. Förutsebarheten är större om reglerna är precisa och om reglerna bland annat återspeglar idealet om likhet inför lagen. Vissa anser att enbart förutsebarheten är begreppets poäng. Peczenik menar istället att lagreglernas förutsebarhet måste jämkas samman med andra värden och att förutsebarheten inte kan vara myndighetsutövningens enda värde.¹⁷

Peczenik förespråkar istället en materiell rättssäkerhet som likväl tar hänsyn till lagens innehåll men också till andra etiska värden. Peczeniks tankegångar kan ställas upp enligt följande:

- a. beslut
- b. som innebär rättsskipning eller myndighetsutövning är
- c. i hög grad är förutsebara
- d. på grund av rättsnormerna och samtidigt
- e. i hög grad är etiskt godtagbara.

Peczenik använder begreppet ”etiska” med innebörden att rättspolitiska värderingar ska ta utgångspunkt i vad som är gott för människor, såsom en hög levnadsstandard, att leva i ett fritt samhälle samt att alla behandlas lika.¹⁸

Den materiella rättssäkerheten är alltså en sammanvägning av den formella rättssäkerhetens krav på förutsebarhet och andra etiska värden. Enligt Peczenik är en individ inte rättssäker om denne utsätts för statens oberäkneliga eller etiskt förkastliga beslut.¹⁹

¹⁷ Peczenik (1995) s. 91–94.

¹⁸ Peczenik (1995) s. 94.

¹⁹ Peczenik (1995) s. 94–95.

Rättssäkerheten står ofta mot rättsväsendets, främst polis och åklagares, krav på effektivitet. De tryggheter ett rättssäkert förfarande ställer upp är i viss mån begränsade av brottsutredarnas effektivitet. Effektivitet och rättssäkerhet är således ofta två motstående intressen och i vissa fall finns det en risk att den enskildes skydd minimeras till förmån för polis och åklagare varmed dessa motstående intressen är centrala i uppsatsen.²⁰

1.7 Forskningsläget

Eftersom svensk rätt inte har ett kronvitnesssystem finns det sparsamt med svensk forskning att tillgå i detta avseende. Vid inrättandet av strafflindringsgrunderna i 29 kap. 5 § BrB diskuterade Fängelsestraffkommittén, vilka låg bakom förslaget, om medverkan avseende andra personers brott även skulle påverka straffmätningen. Av utredningen framgick dock att nackdelarna var att anses som större än fördelarna, en uppfattning som departementschefen senare kom att dela.²¹

I Danmark, som är ett land som använder sig utav ett kronvitnesssystem, finns det desto mer forskning att tillgå. Professor Eva Smith är en av de personer som kommit att skriva en del om det danska kronvitnesssystemet.

1.8 Disposition

Uppsatsen är uppdelad i elva kapitel. Det första kapitlet är ett inledningskapitel som kort redogör för uppsatsens frågeställning och syfte samt annan formalia som läsaren bör ha i åtanke under läsningen.

I kapitel två utvecklas Herbert L. Packers teori utförligt. Syftet med kapitlet är att ge en övergripande redogörelse av Packers modeller samt att beskriva

²⁰ Dir. 2009:35 s. 2.

²¹ SOU 1986:14 s. 452 f.; prop. 1987/88:120 s. 92.

de teoretiska utgångspunkter som ligger till grund för den slutliga analysen. Modellerna spelar en viktig roll i diskussionen om ett kronvitnesssystem är ett effektivt system varmed jag valt att redogöra för modellerna mer utförligt i detta kapitel.

Kapitel tre behandlar olika bestraffningsideologier som har haft, och fortfarande har, betydelse för vår rättsordning eftersom att dessa principer kommit att utforma det straffsystem och de lagregler som återfinns i svensk rätt idag. Eftersom att ett kronvitnesssystem är omdiskuterat är det nödvändigt att se om det är förenligt med tanken bakom vårt svenska rättssystem.

I kapitel fyra behandlas möjligheten till strafflindring enligt svensk rätt och en redogörelse görs av de billighetskäl som finns i 29 kap. 5 § BrB.

Uppsatsen femte kapitel behandlar tidigare svenska utredningar som har utrett frågor kopplade till kronvitnesssystem. I utredningarna har det riktats såväl positiv som negativ kritik mot kronvitnesssystemet varmed det är av vikt att redogöra för respektive utredning då de har en betydelse för diskussionen om Sverige borde införa ett kronvitnesssystem eller inte.

I kapitel sex beskrivs rättspraxis, i synnerhet NJA 2009 s. 599, som har haft betydande inverkan på gällande rättsläge eftersom att den domen på sätt och vis öppnade upp möjligheter för att bevilja strafflindring för kronvittnen.

I kapitel sju behandlas bland annat yrkesverksamma juristers syn på kronvitnesssystemet. Uttrycket ”it takes two to tango” speglar situationen väl då det finns ett syfte med att undersöka hur yrkesverksamma jurister ser på kronvitnesssystemet för att bedöma huruvida ett kronvitnesssystem skulle vara användbart i svensk rätt eller inte. Om flera grupper inom juristkåren motsätter sig ett införande är det svårt att se hur systemet skulle kunna fungera i praktiken.

I kapitel åtta redogörs för de rättssäkerhetsgarantier som ett kronvittne är berättigat till så som rätten till tystad och en rättvis rättegång. Detta är rättigheter som är skyddade i Europeiska konventionen om mänskliga rättigheter, EKMR, och som i princip inte kan inskränkas och begränsas vilket också måste beakta i diskussionen.

Framställningens nionde kapitel behandlar det danska kronvitnessystemet med en kort förklaring om dess bakgrund och uppbyggnad. Eftersom att den danska rätten till stora delar påminner om den svenska rätten finns det ett syfte med att behandla det danska kronvitnessystemet då det eventuellt skulle kunna ligga till grund för ett liknande system i Sverige.

Avslutningsvis företas en analys med avslutande kommentarer i uppsatsens tionde och elfte kapitel.

2 Brottsbekämpningsmodellen och effektivitetsmodellen

2.1 Inledande kommentar

Tanken bakom ett kronvitnesssystem är främst att det ska främja och effektivisera brottsbekämpningen genom att få kriminella personer att samarbeta tidigt i brottmålsprocessen. För att kunna belysa fördelarna respektive nackdelarna med ett kronvitnesssystem kan Packers två modeller vara till nytta då de beskriver två olika rättssystem, där kronvitnesssystemet främst kan liknas vid brottsbekämpningsmodellen.

Eftersom att modellerna belyser många av de fördelar och nackdelar som kan uppstå vid ett införande av ett kronvitnesssystem finns det ett behov att behandla respektive modell i detta kapitel.

2.2 Syftet med modellerna är att demonstrera den straffrättsliga processen

Packers teori publicerades under 1960-talet i hans bok ”*The Limits of the Criminal Sanction*” med syftet att demonstrera den straffrättsliga processen genom att använda sig utav två modeller. Modellerna har senare kommit att benämnas *rättssäkerhetsmodellen* och *brottsbekämpningsmodellen*.²²

²² Hetzler (1983/84) s. 215.

Packer beskriver de två modellerna som varandras motpoler och betonar att ingen av modellerna ska ses som ett ideal att sträva efter och att de därför inte heller är avsedda för att ligga till grund för en riktig brottmålsprocess.²³

Syftet med modellerna är snarare att de ska fungera som ett analysverktyg för att kunna avgöra var på skalan mellan de två modellerna en rättsstat befinner sig. För att kunna placera in rättsstater på skalan använder Packer sig utav problem som skulle kunna uppkomma i en riktig brottmålsprocess, problem som han sedan applicerar på de två modellerna. Genom att göra detta kan man, enligt Packer, tydligt avgöra var på skalan en rättsstats brottmålsprocess befinner sig.²⁴

2.3 Olika värden styr de olika modellerna

Packers modeller är huvudsakligen utformade efter den amerikanska processordningen och uppbyggda kring tre olika antaganden, vilka ska redogöras för kort nedan.²⁵

Det första antagandet grundar sig i att lagföring och kriminalisering ska ses som två olika processer. Eventuella processuella åtgärder blir endast aktuella först efter det att ett brott har begåtts. I det första stadiet är det viktigt att respektive myndighet inom brottsväsendet tar sitt ansvar och respekterar de grundläggande skälen bakom kriminaliseringen och ingriper vid eventuell brottsmisstanke. Det andra antagandet tar sikte på att det finns en tydlig gräns i hur pass omfattande och ingripande åtgärder en stat får vidta vid en pågående brottsutredning. En brottsutredning ska alltid bedrivas med utgångspunkt i att bevara individens rätt till privatliv och säkerhet.²⁶ Slutligen lägger det sista antagandet vikt vid att en brottsmisstänkt alltid bör ses som ett subjekt och inte ett objekt. Detta eftersom en misstänkt person

²³ Packer (1968) s. 153.

²⁴ Packer (1968) s. 153.

²⁵ Packer (1968) s. 155.

²⁶ Packer (1968) s. 156.

har rätt att inta en aktiv roll i brottmålsprocessen i enlighet med kontradiktionsprincipen.²⁷

2.4 Brottsbekämpningsmodellens främsta medel för att bekämpa kriminaliteten

Brottsbekämpningsmodellens främsta syfte är att bekämpa all kriminalitet i samhället eftersom ett sådant samhälle leder till att skapa maximal social frihet för medborgarna. Packer menar vidare att medborgarna i ett samhälle som misslyckas med sin brottsbekämpning känner en större benägenhet av att begå brott till följd av att risken att åka fast och lagföras är låg. Ett sådant samhälle påverkar i sin tur den laglydige medborgaren till den mån att dessa personer utsätts för övergrepp och störningar från de medborgarna som inte gör rätt för sig.²⁸

2.4.1 Effektiviteten ska genomsyra hela processen

Ledordet för brottsbekämpningsmodellen är effektivitet. Effektiviteten ska genomsyra hela brottmålsprocessen från början till slut. Enligt modellen ska systemet vara så pass effektivt att det kan upptäcka och misstänkliggöra så många brottslingar som möjligt och att förfarandet vid en eventuell rättegång sköts effektivt och smidigt utan onödiga hinder. Modellen utgår från antagandet om att samhällets resurser är begränsade och att statistiken över begångna brott är hög. Visionen för modellen är att bekämpa och lagföra så många brott som möjligt genom att sträva efter snabba processer som uppnås genom en enhetlig och en sparsam standardprocess.²⁹

²⁷ Packer (1968) s. 157.

²⁸ Packer (1968) s. 158-159.

²⁹ Packer (1968) s. 158 f.

2.4.2 Ett informellt och enhetligt förfarande framför en formell domstolsprocess

Enligt brottsbekämpningsmodellen är ett informellt och ett enhetligt förfarande att föredra framför ett formellt förfarande. Enligt detta synsätt är det mer lönsamt med snabba processer framför utdragna och formella sådana. Därmed anser modellen att ett informellt polisförhör är att föredra framför mer formella förhör i exempelvis en domstol.³⁰

Detta tillvägagångssätt är att föredra eftersom det leder till att polis och åklagare, vilka bär det primära ansvaret i början av brottmålsprocessen, snabbt kan avgöra vem som bör anses som misstänkt och på så sätt påskynda den fortsatta processen. Därtill är det av vikt att processen är enhetlig med innebörden att processen utgår från en och samma standard med liknande rutiner. För att illustrera detta använder sig Packer av ett löpande rullband med en tanke om att brott på löpande band rullar in på bandet, redo att bekämpas och hanteras.³¹

2.4.3 Skuldpresumtion om att personer som anhålls är skyldiga

Brottsbekämpningsmodellens främsta utgångspunkt är att presumera att de personer som anhålls faktiskt är skyldiga. Detta är en stor skillnad från det svenska rättssystemet där huvudprincipen är att ingen ska betraktas som skyldig förrän motsatsen har bevisats. Modellen bygger på en idé om att det finns ett stort antal personer i samhället som begår brott. För att modellen ska fungera är skuldpresumtionen en förutsättning eftersom att det annars skulle bli svårt att ha en fungerande brottsbekämpning om det inte var möjligt att skuldbelägga misstänkta personer.

³⁰ Packer (1968) s. 159.

³¹ Packer (1968) s. 160.

För att kunna hantera den stora kvantiteten av brottsmisstänkta personer förespråkar modellen att polisens befogenheter i princip ska vara obegränsade. Det ska vara lätt för de brottsutredande myndigheterna att besluta om husrannsakan, kroppsvisitationer och andra straffprocessuella tvångsingrepp på ett tidigt stadium. Detta eftersom man snabbt kan avfärda de oskyldiga och ställa de skyldiga personerna till svars.³²

Avslutningsvis utgår modellen från att det inte är nödvändigt med en domstolsprocess om det redan på ett tidigt stadium står klart att en misstänkt faktiskt är skyldig. Om en person erkänner ett brott finns det ingen anledning att lägga ner resurser på att utreda saken ytterligare utan det är då möjligt att utdöma straff direkt och därmed undgå en formell domstolsprocess.³³

2.5 Rättsäkerhetsmodellen- ett rättssäkert och effektivt förfarande

Även om det är fastslaget att modellerna ska ses som varandras motsatser finns det vissa gemensamma grundvärden och ett av dessa är strävan efter en fungerande brottsbekämpning. Enligt rättsäkerhetsmodellen är brottsbekämpningen en viktig komponent för den sociala samlevnaden och det är önskvärt att den fungerar väl. Det finns dock begränsningar i hur pass mycket resurser som samhället bör lägga på brottsbekämpande åtgärder, vilket utgör en betydande skillnad mellan de två modellerna.³⁴

Rättsäkerhetsmodellen bygger även på en tanke om att brottsbekämpningen bör ske effektivt. Detta ska dock inte ske på det sätt som brottsbekämpningsmodellen föreskriver eftersom att det då finns risk för att individens rättssäkerhet äventyras.³⁵

³² Packer (1968) s. 167.

³³ Packer (1968) s. 162.

³⁴ Packer (1968) s. 163.

³⁵ Packer (1968) s. 163.

2.5.1 Processen ska vara som en hinderbana med rättssäkra hinder

Till skillnad från brottsbekämpningsmodellen, som liknas vid ett löpande rullband, menar Packer att rättsäkerhetsmodellen ska ses som en hinderbana. Tanken bakom rättsäkerhetsmodellen är att makt alltid kan missbrukas och att statens mest ingripande maktmedel mot den enskilde är utdömandet av straff. Det är därför av stor vikt att brottmålsprocessen består av ett flertal rättsliga hinder som parterna måste passera innan de mest ingripande tvångsmedlen kan bli aktuella. Enligt modellen ses statens strävan efter maximal effektivitet som ett sätt att indirekt uppnå maximalt tyranni varför det enligt rättsäkerhetsmodellen är av vikt att hämma effektiviteten för att på så sätt inte hamna i ett oönskat skräckvälde.³⁶

2.5.2 Formalitet ska alltid prägla brottmålsprocessen

En av de mest grundläggande faktorerna enligt rättsäkerhetsmodellen är individens rätt till en rättvis rättegång. Detta är en rätt som alltid ska föreligga oavsett om skuldfrågan redan på ett tidigt stadium kan anses vara färdigutredd. Det är därför av stor vikt att brottmålsprocessen följer en ackusatorisk process där den misstänkte får möjligheten att ställs inför en offentlig domstol och ges tillfälle att bemöta de anklagelser som denne är åtalad för. Med detta sagt vill modellen, till skillnad från brottsbekämpningsmodellen, inskränka polis och åklagares befogenheter eftersom modellen utgår från att även dessa aktörer kan begå fel.³⁷

Modellen anser dock, likt brottsbekämpningsmodellens synsätt, att vissa delar av processen kan vila på informella förfaranden eftersom det finns fördelar med ett sådant system. Dock ska inte hela processen vila på informella processer eftersom en sådan process indirekt kan komma att

³⁶ Packer (1968) s. 166.

³⁷ Packer (1968) s. 163.

hämna rättssäkerheten. Det som kommer fram på exempelvis ett polisförhör kanske inte alltid återspeglar sanningen. En misstänkt person som står under en stor psykisk eller fysisk stress kanske säger vad personen tror att polisen vill höra istället för att hålla sig till sanningen. Detta måste beaktas och är också en anledning till varför informella processer inte endast ska ligga till grund för en eventuellt fällande dom.³⁸

2.5.3 Doktrinen om rättslig skuld och oskyldighetspresumtionen

I rättsäkerhetsmodellen ställer man krav om att det ska föreligga rättslig skuld. Med begreppet rättslig skuld kommer ett antal krav vilka måste vara uppfyllda för att en person överhuvudtaget skall kunna ställas inför rätta. Förutom att det ska stå klart att en misstänkt person faktiskt är skyldig för det brott som denne står åtalad för ställs krav på bland annat domstolens oberoende, att den misstänkte är straffmyndig, att principen om *ne bis idem* följs samt att hänsyn tas till preskriptionsregler och jurisdiktionsregler. För att nyss nämnda krav ska kunna följas krävs det att systemet är uppbyggt kring en förutsägbar process.

Först när man passerat alla ”hinder” i hinderbanan är det rent tekniskt möjligt att tillskriva en misstänkt person en rättslig skuld för de åtalade gärningspunkterna. För att processen ska vara förutsägbar är det av vikt att det också finns en oskyldighetspresumtion som genomsyrar hela processen.³⁹ Oskyldighetspresumtionen har ingen som helst koppling till resultatet i skuldfrågan, varför det är av vikt att en misstänkt person under processen behandlas som oskyldig till dess att motsatsen bevisats.⁴⁰

³⁸ Packer (1968) s. 163.

³⁹ Packer (1968) s. 166.

⁴⁰ Packer (1968) s. 161.

2.6 Modellernas tillämpning i svensk rätt

Som beskrivits i avsnitt 1.4 finns det idag ett nytt tankesätt kring hur man kan se straffprocessen, nämligen det så kallade differentierande funktionstänkandet. Tanken bakom det differentierade funktionstänkandet handlar i grund och botten om att se straffprocessens olika delar och dess olikheter. Det är av vikt att förstå skillnaden mellan kriminaliseringens och straffbestämningens bakomliggande syften, likaså skillnaden mellan ådömande av straff och verkställighet av straff för att på så sätt belysa de olika delarnas betydelse i processen.⁴¹

Lindblom menar framförallt att brottmålsprocessen ska delas in i olika faser såsom förundersökningen, huvudförhandling, domstolens överläggning och slutliga dom samt verkställigheten av det eventuella straffet. Det är av vikt att dela upp processen i dessa olika faser eftersom att varje fas fyller en egen unik funktion enligt Lindblom.⁴²

⁴¹ Lindblom (1999) s. 633.

⁴² Lindblom (1999) s. 633.

3 Svenska bestraffningsideologier

3.1 Inledande kommentar

Vårt nuvarande straffsystem är uppbyggt kring ett antal olika bestraffningsideologier. Tanken bakom dessa är att de ska ligga till grund för skapandet av nya rättsregler. Eftersom att nuvarande rättsordning är formade efter dessa ideologier är det av vikt att undersöka om ett kronvitnesssystem är att anses som förenligt med dessa.

Den grundläggande tanken bakom straffsystemet är att brottslighet ska bestraffas. Vad som definieras som brottsligt och lagligt i ett samhälle är kopplat till vad lagstiftaren har valt att kriminalisera.⁴³ Eftersom uppsatsen fokuserar på processen kring ådömande av straff, kommer endast de relevanta ideologierna kring denna process att redogöras för. Dessa ideologier har i dagligt tal kommit att benämnas för bestraffningsideologier och redogörs för nedan.⁴⁴

3.2 Proportionalitet

En av de viktigaste bestraffningsideologierna inom straffrätten är den om proportionalitet. Tanken är att den som dömts för ett brott ska ådömas en påföljd som står i proportion till den brottsliga gärning som begåtts för att på så sätt skipa rättvisa. Vilket straff som ett brott förtjänar kan bestämmas på flera olika sätt men utgångspunkten är att beakta de värden och intressen som har kränkts eller hotats till följd av det begångna brottet. Detta görs för att den utdöma påföljden ska anses som proportionerlig till det brott som

⁴³ Ågren (2013) s. 77–78.

⁴⁴ Jareborg & Zila (2017) s. 65.

begåtts. Viktigt är att det finns ett rättssystem som bestraffar lika brott lika och där de mer allvarliga brotten straffas hårdare än de lindriga brotten, eftersom detta skapar ett rättvist system.⁴⁵

En bestraffning blir som konstaterades ovan aktuell först när ett brott har begåtts. Den proportionella straffbestämningen sker utifrån vad som hänt vid brottet varmed bestraffningen kan sägas ha en återblickande karaktär. Enligt detta synsätt är en proportionell bestraffning lyckad om den är rättvis. Proportionalitetstänkandet har betydelse för frågan om hur bestraffning bör ske och inte för frågan om varför bestraffning bör ske.⁴⁶

Vid straffmätningen är det viktigt att ta hänsyn till brottets svårhet, det vill säga den skadlighet och skuld som brottslingen äventyrar i samband med förövandet av brottet. I detta skede finns det möjlighet att även beakta de så kallade billighetsskälen genom att rätten då lägger vikt vid vad som har hänt genom eller efter brottet.⁴⁷ Sålunda kan rätten vid en proportionalitetsbedömning beakta omständigheter som exempelvis brottslingens hälsa eller ålder samt frivilliga insatser som vidtagits för att motverka eller undanröja skadeverkningar av brottet.⁴⁸ Proportionalitetsprincipen har även betydelse för straffvärdet. Principens betydelse kan sägas spegla sig i att straffvärdet tar sikte på det mått av klander som kan kopplas samman med ett visst handlande.⁴⁹

3.3 Allmänprevention och individualprevention

Tanken bakom idén om allmänprevention är att bestraffning av brottslingar ska medföra att människor i allmänhet avhåller sig från att begå brott. Allmänpreventionen kan delas upp i två olika kategorier, nämligen

⁴⁵ SOU 1986:14 s. 143; prop. 1987/88:120 s. 77 f.

⁴⁶ Jareborg & Zila (2017) s. 68–69.

⁴⁷ Jareborg & Zila (2017) s. 123.

⁴⁸ Jareborg & Zila (2017) s. 74.

⁴⁹ Jareborg & Zila (2017) s. 74.

avskräckning och moralbildning.⁵⁰ I dagens samhälle är det läran om positiv allmänprevention, det vill säga en prevention där moralbildning står i fokus, som kommit att dominera.⁵¹

Tanken bakom allmänprevention hänger tätt samman med ändamålet bakom kriminaliseringen i ett samhälle. Om det inte fanns ett bakomliggande syfte för hot om bestraffning, vilket just är tanken med kriminalisering, skulle idén vara helt meningslös. Tanken är att samhället, med hjälp av allmänpreventiva åtgärder, ska bestraffa brottslingar för att på så sätt avskräcka medborgarna från att begå brottslighet.⁵²

Viktigt att komma ihåg är att allmänpreventionen aldrig har en betydelse i relation till varför en domare dömer till ett visst straff. Detta speglar sig bland annat i att argument om allmänprevention aldrig kan åberopas som domskäl om en domare dömer en oskyldig person. Tanken bakom allmänprevention kan däremot påverka graden av det straff som döms ut i ett enskilt fall.⁵³ Ett påföljdssystem som bygger på tanken om allmänprevention måste sträva efter att systemets utformning har till avsikt att påverka den allmänna laglydnaden.⁵⁴

Ideologin om allmänprevention och den om individualprevention har flera likheter med varandra. Den stora skillnaden är att ideologin om allmänprevention fokuserar på samhället som stort medan ideologin om individualprevention snarare fokuserar på den enskilda individen. Tanken bakom individualpreventionen är att förebygga att personer faller tillbaka i brottslighet. För att förhindra att personer faller tillbaka i återkommande brottslighet förespråkar ideologin om individualprevention att samhället istället använder sig utav individuell avskräckning, inkapacitering och rehabilitering.⁵⁵

⁵⁰ Ågren (2013) s. 80.

⁵¹ Jareborg & Zila (2017) s. 76–77.

⁵² Ågren (2013) s. 80.

⁵³ Jareborg & Zila (2017) s. 78.

⁵⁴ Jareborg & Zila (2017) s. 82.

⁵⁵ Prop. 1987:88:120 s. 32.

Tanken bakom individuell avskräckning innebär att straffet ska medföra ett obehag och en rädsla hos den enskilda individen för att på så sätt avskräcka från fortsatt brottslighet. En person som redan begått brott hindras vidare från att begå nya brott genom inkapacitering. Inkapaciteringen innebär att gärningsmän som ofta begår brott hindras från fortsatt brottslighet genom att samhället använder sig utav institutioner som bland annat fängelse. De personer som inte är lämpliga för inkapacitering utan vilka istället är i behov av vård och behandling får detta genom möjligheten till rehabilitering.⁵⁶

3.4 Humanitet

I Förenta nationernas allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna från 1948 slås bland annat fast att alla människor är födda fria och ska ha lika värde och rättigheter.⁵⁷ Principen om humanitet fyller en viktig funktion eftersom den kan påverka straffmätningen i lindrande riktning för en gärningsman. Därmed är det också viktigt att påföljdsbestämningen genomsyras av försiktighet och återhållsamhet.⁵⁸

Vad betyder principen om humanitet för en potentiell gärningsman? Om man ser principens betydelse vid påföljdsbestämningen kommer den till uttryck genom att ett särskilt hänsynstagande skall tas gentemot den som är speciellt utsatt eller särskilt känslig. Med detta sagt ger principen uttryck för att potentiella gärningsmän också är människor vars personliga situation är värd att beakta och ta hänsyn till.⁵⁹

Det finns många olika uppfattningar om man bör se humaniteten som en princip eller som en ideologi. Om man ser humaniteten som en ideologi hamnar man i ett antagande om att syftet med bestraffningen är humanitet, vilket inte kan anses som riktigt. Mer korrekt borde vara att påstå att

⁵⁶ Prop. 1987/88:120 s. 32; Jareborg & Zila (2017) s. 86–88.

⁵⁷ Jareborg & Zila (2017) s. 93.

⁵⁸ Ågren (2013) s. 87.

⁵⁹ Ågren (2013) s. 87.

humaniteten som princip har en betydande effekt på påföljdsbestämmelserna eftersom den verkar som straffbegränsande. Detta blir mer tydligt i en situation där billighetsskäl beaktas.⁶⁰

⁶⁰ Ågren (2013) s. 87–88.

4 Möjlighet till straffnedsättning i Sverige och kopplingen till kronvittnen

4.1 Inledande kommentar

Även om vi inte använder oss utav ett renodlat kronvitnesssystem i Sverige idag finns det ändå viss möjlighet för rätten att bevilja strafflindring för kronvittnen. Exempelvis kan nämnas situationer där någon av de förmildrande omständigheterna är aktuella. Eftersom uppsatsens syfte är att analysera huruvida det finns ett behov av ett kronvitnesssystem i svensk rätt finns det en betydelse med att se vilka möjligheter till strafflindring som det svenska rättssystemet erbjuder idag.

Det är vidare av vikt att behandla dessa möjligheter eftersom det har en betydande roll i huruvida ett eventuellt införande av ett kronvitnesssystem skulle innebära betydande lagändringar eller inte. Om det svenska rättssystemet redan erbjuder flera av de element som ett kronvitnesssystem består av betyder det att det kanske inte behöver ske så betydande förändringar och omvänt om det svenska rättssystemet inte skulle erbjuda detta.

4.2 Strafflindring innebär ett beaktande av olika strafflindrande omständigheter

Det svenska straffsystemet är ett system som ständigt kantats av förändring och politiska påtryckningar. Brottsbalkens påföljdsbestämmelser har ändrats många gånger sedan dess ikraftträdande år 1965. Anledningen till flertalet lagändringar kan ses i ljuset av att den svenska kriminalpolitiken tydligt

påverkas av vad som sker i vår omvärld. De tidigare påföljdsbestämmelserna utformades främst med en behandlingstanke för att sedan ändras efter andra värdegrunder. De grundläggande värderingarna bakom nuvarande svenska påföljdsbestämmelser grundas i att reglerna ska ge uttryck för brottets förkastlighet och det mått av klander som brottslingen förtjänar.⁶¹ Nuvarande påföljdssystem kan sägas vara organiserat kring i huvudsak tre principer, nämligen principerna om proportionalitet, ekvivalens och förutsebarhet.⁶²

Det är viktigt att hålla i minnet att påföljdsbestämningen består av två huvudelement, nämligen straffmätning och val av påföljd.⁶³ För att kunna bestämma påföljden för ett brott måste domstolen först bestämma straffvärdet för den begångna gärningen för att därefter göra en straffmätning för att hamna rätt i val av påföljd. Straffmätningen innehåller ett flertal olika moment vilka måste gås igenom innan ett påföljdsval överhuvudtaget kan bli aktuellt.⁶⁴

Ett av dessa moment kallas för straffflindring vilket innebär ett beaktande av olika eventuellt straffflindrande omständigheter. Den grupp av grunder som utgör straffflindrande omständigheter och som räknas upp i 29 kap. 5 § BrB har i dagligt tal kommit att benämnas för billighetsskäl eller billighetshänsyn (härefter benämnt billighetsskäl).⁶⁵

4.3 Bakgrunden till 29 kap. 5 § BrB

Den nuvarande regleringen av billighetsskälens regleras i 29 kap. 5 § BrB där samtliga billighetsskäl är uppdelade i nio olika punkter. Billighetsskälens är kort sagt omständigheter vilka kan hänföras till brottslingens agerande efter brottet och dennes personliga förhållanden. När domstolen ska besluta om

⁶¹ Jareborg & Zila (2017) s. 101–102.

⁶² Prop. 2014/15:37 s. 7.

⁶³ Ulväng (2005) s. 85.

⁶⁴ Jareborg & Zila (2017) s. 123.

⁶⁵ Jareborg & Zila (2017) s. 131; Ågren (2013) s. 93.

eventuell påföljd är det viktigt att de beaktar billighetsskäl i dess strafflindrande riktning.⁶⁶

Billighetsskäl skall ses som en heterogen grupp av omständigheter som bygger på att gärningspersonen frivilligt agerar samt att den misstänkte själv eller någon i dennes närhet ofrivilligt drabbas av en begången gärning. Gemensamt för billighetsskäl är att de endast verkar i mildrande riktning och att de är relaterade till gärningspersonen och inte till själva gärningen. Bestämmelsen grundar sig i ett huvudbetänkande från fängelsestraffkommittén och kom att träda i kraft den 1 januari 1989 i vad som senare kom att kallas för ”1989 års påföljdsbestämmningsreform”.⁶⁷

Rättsläget före 1989 års påföljdsbestämmningsreform präglades uteslutande av ett allmänt och individualpreventivt synsätt. Det fanns inte några särskilda lagregler kring straffmätningen utan endast en bestämmelse kring påföljdsvalet. Bestämmelsen föreskrev att rätten var tvungen att göra en avvägning mellan individualpreventiva hänsyn och allmänpreventiva hänsyn vid utdömandet av den aktuella påföljden.⁶⁸ Rätten hade en uppgift och det var att bestämma rätt påföljd med syftet att förhindra framtida brottslighet. Detta synsätt ledde till ett väldigt brett påföljdssystem med olika påföljder. Bland de mest frekventa påföljderna kan nämnas fängelse, ämbetsstraffen, villkorlig dom, ungdomsfängelse, internering och böter.⁶⁹

Tanken bakom införandet av nuvarande billighetsskäl var att de skulle användas för att kunna säkerställa en rättvis behandling av den misstänkte.⁷⁰ Rättvisa uppnåddes genom att rätten gjorde en avvägning mellan olika hänsyn som kunde kopplas till den misstänkte för att därefter sätta resultatet i relation till vem den misstänkte var och dennes personliga förhållanden.⁷¹ Därtill ville lagstiftaren öka översiktligheten och klarheten då det var

⁶⁶ Borgeke & Heidenborg (2016) s. 219.

⁶⁷ Ågren (2013) s. 19–20.

⁶⁸ Ågren (2013) s. 18; se dåvarande lagregel i 1 kap. 7§ BrB.

⁶⁹ Borgeke & Heidenborg (2016) s. 217.

⁷⁰ Jareborg & Zila (2017) s. 131.

⁷¹ Ågren (2013) s. 17.

önskvärt att ha en enhetlig och förutsägbar rättstillämpning. Lagstiftaren påpekade att det var av vikt att paragrafen tillämpades med försiktighet eftersom sociala orättvisor och en oenhetlig praxis inte var något att eftersträva.⁷²

För att kunna döma till en specifik påföljd enligt det äldre systemet var rätten tvungen att resonera i termer av prevention för att komma fram till ett resultat. Införandet av nuvarande billighetsskäl har gjort att rätten endast behöver ta hänsyn till omständigheter med anknytning till den tilltalades person och personliga förhållanden eftersom lagstiftaren ansett att det vore oskäligt eller obilligt att inte göra det. Införandet av billighetsskäl medför att domstolen har en möjlighet att beakta de rådande sociala och kulturella värderingarna som präglar samhället.⁷³

4.4 Billighetsskäl i dagens 29 kap. 5 § BrB

Billighetsskäl spelar en stor betydelse för straffmätningen, vilket lagtexten också tydligt föreskriver med inledningen till 29 kap. 5 § 1 st. BrB ”Vid straffmätningen ska rätten utöver brottets straffvärde i skälig omfattning beakta (...)” där samtliga nio billighetsskäl därefter räknas upp.

5 § Vid straffmätningen ska rätten utöver brottets straffvärde i skälig omfattning beakta

1. om den tilltalade till följd av brottet drabbats av allvarlig kroppsskada,
2. om den tilltalade till följd av hög ålder eller dålig hälsa skulle drabbas oskäligt hårt av ett straff utmätt efter brottets straffvärde,
3. om en i förhållande till brottets art ovanligt lång tid förflutit sedan brottet begicks,
4. om den tilltalade efter förmåga försökt förebygga, avhjälpa eller begränsa skadliga verkningar av brottet,
5. om den tilltalade frivilligt angett sig eller lämnat uppgifter som är av väsentlig betydelse för utredningen av brottet,
6. om den tilltalade förorsakas men till följd av att han eller hon på grund av brottet utvisas ur riket,

⁷² Ågren (2013) s. 19.

⁷³ Ågren (2013) s. 93.

7. om den tilltalade förorsakas men till följd av att han eller hon på grund av brottet blir eller kan antas bli avskedad eller uppsagd från anställning eller drabbas av annat hinder eller synnerlig svårighet i yrkes- eller näringsutövning,

8. om ett straff utmätt efter brottets straffvärde skulle framstå som oproportionerligt strängt med hänsyn till andra rättsliga sanktioner till följd av brottet, eller

9. om någon annan omständighet påkallar att den tilltalade får ett lägre straff än brottets straffvärde motiverar.

Föreligger omständighet som avses i första stycket, får rätten, om särskilda skäl påkallar det, döma till lindrigare straff än som är föreskrivet för brottet.

I praktiken innebär billighetsskäl att domstolen vid straffmätningen, om ett billighetsskäl är aktuellt, ska avvika från straffvärdet i lindrande riktning vid påföljdsbestämmandet.⁷⁴ Anledningen till uppdelningen har att göra med att vissa billighetsskäl är mer frekvent återropade än andra. Uppdelningen är emellertid inte hierarkisk utan samtliga nio billighetsskäl har samma dignitet.⁷⁵

Eftersom domstolen först ska bestämma straffvärdet, kan man säga att den första delen handlar om att bestämma hur allvarligt brottet är i relation till andra brott. När straffvärdet är bestämt går man över till straffmätningen, vilket snarare handlar om att se till den enskilde brottslingens straffvärdighet. Det är alltså först här som eventuell strafflindring kan bli aktuell.⁷⁶ För att rätten ska bevilja strafflindring på grund av ett billighetsskäl förutsätts att det föreligger synnerliga skäl. Vad som menas med synnerliga skäl har inte klargjorts ytterligare i praxis mer än att lagstiftarens avsikt varit att markera att bestämmelsen bör tillämpas med restriktivitet.⁷⁷ Lagstiftarens tanke var att det är upp till domstolarna att besluta om i vilken utsträckning billighetsskäl ska komma tillämpas. Generellt kan det konstateras att skäl för att döma till lindrigare straff än vad som är föreskrivet för brottet ska vara starkare än vad som krävs för att sätta ned straffet inom ramen för straffskalan för ett brott.⁷⁸

⁷⁴ Borgeke & Heidenborg (2016) s. 220.

⁷⁵ Ågren (2013) s. 93.

⁷⁶ Jareborg & Zila (2017) s. 131.

⁷⁷ Ågren, Brottsbalk (1962:700) 29 kap. 5 §, Karnov 2018-11-21.

⁷⁸ Ågren (2013) s. 333.

Förutom att ha en betydande roll för straffmätningen spelar billighetsskälerna också en roll för det kommande påföljdsvalet vilket framgår av 30 kap. 4 § första stycket BrB.⁷⁹ Detta eftersom beaktandet av ett eller flera billighetsskäl kan resultera i att straffet sätts ned eller att en alternativt lindrigare påföljd än fängelse döms ut.⁸⁰ I många fall är det därmed möjligt att argumentera för att en ”bättre” påföljd för brottslingen är mer betydelsefullt och viktigt än vad det faktiska straffvärdet blir eftersom den utdömda påföljden är det som slutligen påverkar den dömda personen.⁸¹

Genom att vi har billighetsskäl i den svenska rätten medför detta att en avvägning mellan olika intressen blir möjlig. Billighetsskälerna kan också spegla ett kvalitetsmått på den svenska straffrätten på så vis att den genom billighetsskälerna kan sägas leva upp till olika etiska och humana krav.⁸²

4.4.1 Vilken påverkan har billighetsskälerna generellt på straffmätningen

Högsta domstolen, HD, uttalade i NJA 2008 s. 359 ”Skärtorsdagsdomen” att den eventuella påverkan som de olika billighetsskälerna kan få skiljer sig från fall till fall. Därtill uttalade HD att det var naturligt att olika former av sanktionskumulation beaktades vid straffmätningen och att omständigheter som den tilltalade inte kunde styra över, till exempel hälsotillstånd och liknande, hade en större betydelse vid påföljdsfrågan.⁸³

Som nämnts tidigare ska billighetsskälerna tillämpas restriktivt. Detta för att undvika att sociala orättvisor uppstår och att det skapas en oenhetlig praxis.⁸⁴ I NJA 2010 s. 592 slog domstolen fast att de aktuella

⁷⁹ Ågren (2013) s. 17.

⁸⁰ Ågren (2013) s. 21.

⁸¹ Borgeke & Heidenborg (2016) s. 219.

⁸² Ågren (2013) s. 342.

⁸³ Borgeke & Heidenborg (2016) s. 219.

⁸⁴ Prop. 1987/88:120 s. 90.

omständigheterna i varje enskilt fall måste vara av en viss dignitet och vara av sådan vikt att de kan anses medföra en påtaglig justering av påföljdsbestämningen.

Det är svårt att säga att ett visst billighetsskäl medför en viss strafflindring och att ett annat billighetsskäl medför en annan strafflindring i form av att rätten förkortar exempelvis ett fängelsestraff mer eller mindre beroende på vilket billighetsskäl som är aktuellt. Vad som däremot kan konstateras är att storleken på reduktionen med hänsyn till ett billighetsskäl eller flera beror på det aktuella straffvärdet för den begångna gärningen. I vissa situationer då det rör sig om höga straffvärden för den begångna gärningen och där det finns starka billighetsskäl kan det bli frågan om att reducera ett fängelsestraff med ett eller flera år.⁸⁵

Slutligen kan billighetsskälerna också leda till att påföljdseftergift aktualiseras i enlighet med 29 kap. 6 § BrB. Bestämmelsen blir dock endast aktuell i de fall där det är uppenbart oskäligt att döma till en faktisk påföljd.⁸⁶

4.4.2 Lagändringen år 2015

Under år 2015 skedde en lagändring av 29 kap. 5 § BrB. Den mest betydande förändringen var att man ändrade punkt fyra till 29 kap. 5 § BrB för att behandla omständigheten där ”*den tilltalade har efter förmåga sökt förebygga eller avhjälpa eller begränsa skadliga verkningar av brottet*”.

Även i punkt fem, vilket berör omständigheten där ”*den tilltalade har frivilligt angett sig eller lämnat uppgifter som är av väsentlig betydelse för utredningen av brottet*” ändrades om eftersom punkten dessförinnan endast tog sikte på självangivelse av eget brott. Motivationen bakom lagändringen grundade sig i att en medverkan till utredning av egen brottslighet skulle ses som en markering om att gärningsmannen ville göra rätt för sig. Därtill

⁸⁵ Borgeke & Heidenborg (2016) s. 223.

⁸⁶ Olsson (2010) s. 2.

skulle gärningsmannens samarbetsförmåga ses som ett avståndstagande från den brottsliga gärningen. Vidare ansåg lagstiftaren att ett sådant system skulle skapa förutsättningar för effektivare brottsutredningar och därmed indirekt en snabbare lagföring.⁸⁷

I propositionen avseende ifrågavarande lagändring var regeringen tydlig med att ett system med kronvittnen inte skulle övervägas vid en eventuell lagändring till punkt fem i 29 kap. 5 § BrB. Detta på grund av att tidigare utredningar, bland annat den som Fängelsestraffkommittén skrev, ansett att övervägande skäl talade emot ett sådant system. I propositionen skriver regeringen att ett kronvitnessystem skulle innebära ett flertal svårigheter för det svenska rättssystemet. De största svårigheterna med ett sådant system är hur man skulle bedöma bevisvärdet av de uppgifter som lämnats av kronvittnen och hur detta skulle påverka övriga medtilltalades rätt till en rättvis rättegång.⁸⁸ Propositionen som ledde fram till lagändringen redogörs för närmre i avsnitt 5.7.

4.4.3 Frivillig angivelse och medverkan vid utredningen

Eftersom att uppsatsen behandlar frågan om ett eventuellt införande av ett kronvitnessystem i svensk rätt är det punkt fem och punkt nio i 29 kap. 5 § BrB som är av störst betydelse eftersom dessa punkter ligger närmst ett sådant system. Innebörden av punkt nio kommer att redogöras för närmare i avsnitt 4.4.4.

Bestämmelsen i 29 kap. 5 § 5 p. tar sikte på de fall där en misstänkt person frivilligt anger sig för det brott eller de brott som personen har begått. Bestämmelsen ska inte tolkas e contrario med innebörden att en person som förnekar brott inte ska lastas för detta under en senare eventuell rättegång

⁸⁷ Prop. 2014/15:37 s. 1.

⁸⁸ Prop. 2014/15:37 s. 15.

eftersom det är en rättighet för var och en att förneka de gärningar som personen står åtalad för. I begreppet ”frivillig angivelse” omfattas också de fall där en misstänkt person väljer att berätta om annan brottslighet som personen begått men för vilken personen inte är misstänkt för.⁸⁹ Viktigt att påpeka är att bestämmelsen endast berör medverkan kring egen brottslighet. Medverkan avseende annan persons brottslighet ska enligt departementschefen, om den klassas som ett billighetsskäl, endast beaktas med stöd av nuvarande punkt nio.⁹⁰

Sedan lagändringen år 2015 berör punkten fem också de fall där den misstänkte lämnat uppgifter som är av väsentlig betydelse för utredningen. Bestämmelsen förutsätter inte att ett faktiskt erkännande lämnas utan vad som krävs är att de lämnade uppgifterna på något sätt bidragit till att påskynda och underlätta den fortsatta utredningen. Vid strafflindringen är det viktigt att se den misstänktes medverkan i ljuset av det aktuella straffvärdet. I förarbetena nämndes medverkan kring ekonomisk brottslighet som exempel. Om den misstänkte där kunnat redogöra för olika transaktioner och kunnat lämna uppgifter om olika kontakter som varit betydelsefulla är detta situationer som har underlättat och påskyndat utredningen.⁹¹ Om det rör sig om höga straffvärden och om den misstänkte medverkat i stor omfattning är det möjligt att en strafflindring om flera månader eller år blir aktuell och döms ut.⁹²

⁸⁹ Borgeke & Heidenborg (2016) s. 232.

⁹⁰ Borgeke & Heidenborg (2016) s. 233.

⁹¹ Prop. 2014/15:37 s. 38.

⁹² Jareborg & Zila (2017) s. 133.

4.4.4 Andra billighetsskäl som kan leda till sänkt straff

Bestämmelsen i 29 kap. 5 § p. 9 BrB kan ses som en slasktratt i jämförelse med övriga punkter till paragrafen. Under denna punkt finns det möjlighet för rätten att döma till ett lägre straff om det föreligger någon annan omständighet som föranleder detta.⁹³ Enligt förarbetena är det främst omständigheter som kan hänföras till den tilltalades personliga förhållanden eller omständigheter som inträffat efter brottet som bör beaktas.⁹⁴ Vidare förutsätts att omständigheterna i princip är likvärdiga med och väger lika tungt som de omständigheter som räknas upp i punkterna 1–7 till samma lagrum.

Att straffet på ett orimligt och oproportionerligt sätt skulle komma att påverka någon annan än den misstänkte gärningsmannen är ett exempel på en situation som lagstiftaren ansett faller under bestämmelsen. Situationen där en tilltalad avslöjat andra medtilltalades delaktigheter och till följd av detta riskerar hot om allvarliga repressalier, likt omständigheterna i NJA 2009 s. 599 vilket redogörs för i avsnitt 6.1, har också ansetts omfattas av bestämmelsen.⁹⁵

⁹³ Borgeke & Heidenborg (2016) s. 241.

⁹⁴ Jareborg & Zila (2017) s. 135.

⁹⁵ Ågren (2009–10) s. 697.

5 Tidigare utredningar om kronvitnesssystem

5.1 Inledande kommentar

Diskussionen kring kronvittnen är som sagt inte främmande för svensk rätt. Det finns ett flertal utredningar så som SOU: er, propositioner och motioner som behandlat frågan och eftersom att tidigare utredningar både fört fram såväl positiv som negativ kritik mot ett kronvitnesssystem.

Det finns ett behov av att belysa dessa utredningar och lyfta fram den diskussion som förts i dessa eftersom att de fortfarande kan fylla en viktig roll i diskussionen kring om Sverige borde införa ett kronvitnesssystem eller inte.

5.2 Fängelsestraffkommitténs utredning ”Påföljd för brott”

I SOU 1986:14 behandlades frågan om införandet av ett eventuellt kronvitnesssystem. I utredningen skrev Fängelsestraffkommittén att ett sådant system visserligen kunde underlätta exempelvis polisens arbete med den brottsutredande verksamheten, men att sådana system också var behäftade med flertalet nackdelar.⁹⁶ En av nackdelarna var att ett sådant system uppmuntrade till ett oönskat beteende, nämligen att ”tjalla” på andra. Därtill fanns det en risk för att brottslingar, som ansågs vara ”högt uppsatta inom den kriminella hierarkin”, skulle åtnjuta fördelar av ett sådant system och erhålla egen vinning genom att ljuga om svagare individer.⁹⁷

⁹⁶ SOU 1986:14 s. 452.

⁹⁷ SOU 1986:14 s. 452.

Slutligen diskuterade Fängelsestraffkommittén problematiken i att det enligt svensk rätt endast var domstolen som beslutade om huruvida en straffnedsättningsgrund skulle komma att bli aktuell eller inte. Detta skulle kunna generera svårigheter då det ansågs finnas en betydande risk för att polis och åklagare skulle bli frestade av att använda systemet som ett påtryckningsmedel för att få folk att börja prata.⁹⁸

5.3 ”Om ändring i brottsbalken m.m.”

Departementschefen höll med om mycket i den kritik som Fängelsestraffkommittén framförde. I proposition 1987/88:120 uttalade departementschefen emellertid följande:

” i den mån omständigheter av det aktuella slaget, dvs. uppgifter om andras brottslighet, helt undantagsvis skulle kunna anses motivera ett lägre straff får detta ske med stöd av punkt 8 (nuvarande punkt 9)”.⁹⁹

Detta ställningstagande medför även idag en viss oklarhet för hur gällande rättsläge bör tolkas. I och med uttalandet finns det en viss otydlighet kring hur man ska hantera straffmätningen för en person som avslöjat andra personers brottslighet. Om en person berättar om andra medgärningsmäns allvarliga brottslighet, till exempel mord, och till följd av detta riskerar hot om allvarliga repressalier kan det finnas ett behov av att bevilja personen strafflindring vilket var situationen i NJA 2009 s. 599 vilken redogörs för i avsnitt 6.2. Med anledning av departementschefens uttalande öppnades det upp möjligheter för att bevilja ett kronvittne strafflindring redan på 80-talet.¹⁰⁰

⁹⁸ SOU 1986:14 s. 453.

⁹⁹ Prop. 1987/88:120 s. 92.

¹⁰⁰ Borgeke & Heidenborg (2016) s. 233.

5.4 ”Nedsättning och eftergift av konkurrensskadeavgift”

I SOU 2001:74 ”Nedsättning och eftergift av konkurrensskadeavgift” (härefter benämnd ”Kartellbekämpningsutredningen”) diskuterades möjligheterna till att införa ett kronvitnesssystem inom den svenska konkurrensrätten med syftet att bekämpa kartellverksamhet.

Tanken var att skapa ett system som medgav företag, som avslöjade konkurrensbegränsningar och karteller, betydande nedsättning av konkurrensskadeavgiften enligt de kronvittnesmodeller som finns inom straffrätten.¹⁰¹ Kartellbekämpningsutredningen klargjorde dock att de konkurrensrättsliga programmen endast skulle avse fall där en kartellmedlem avslöjat vad som förekommit i den egna kartellen, vilket är en skillnad från ett renodlat kronvitnesssystem inom straffrätten eftersom att det där också var möjligt att åtnjuta strafflindring genom att avslöja andra kriminella gängs verksamhet.¹⁰²

För att kunna resonera huruvida ett sådant system skulle vara användbart inom den svenska konkurrensrätten analyserade utredarna de argument som Fängelsestraffkommittén anförde i sitt huvudbetänkande (SOU 1986:14) där utredningen tog ett tydligt avstånd från införandet av ett svenskt kronvitnesssystem inom straffrätten. Argumentet om att ett sådant system skulle kunna leda till att anmälare mer eller mindre regelmässigt lämnade felaktiga uppgifter fann ”kartellbekämpningsutredningen” vara en betydande invändning mot införandet av ett sådant system även inom konkurrensrätten. Med hänsyn till vad utländska erfarenheter påvisat fann utredarna emellertid att risken för felaktigt lämnade uppgifter i de flesta fall inte hade medfört några större problem i praktiken. Därtill fann utredningen även att det var domstolens uppgift att bestämma värdet av de åberopade

¹⁰¹ SOU 2001:74 s. 13.

¹⁰² SOU 2001:74 s. 102 ff.

bevisuppgifterna varmed utredningen ansåg att ifrågavarande risk minimerades.¹⁰³

Slutligen diskuterade Kartellbekämpningsutredningen huruvida ett kronvitnesssystem, inom konkurrensrätten, skulle bryta mot en av de fastslagna principerna i Europakonventionen. I synnerhet rätten att inte belasta sig själv och principen om rätten att försvara sig. Utredningen fann dock att risken för detta var förhållandevis liten och att den kritik som riktats mot ett kronvitnesssystem generellt var att anses som obefogad. Detta särskilt eftersom ett kronvitnesssystem inte innebar någon skyldighet att faktiskt lämna uppgifter och än mindre ett tvång att göra det.¹⁰⁴

I samband med att Sverige fick en ny konkurrenslag diskuterade regeringen om karteller borde kriminaliseras eller inte. Om karteller kriminaliserades skulle detta innebära att nedsättandet av konkurrensavgiften då var tvunget att ses ur ett straffrättsligt perspektiv. Slutligen fann regeringen att karteller inte skulle kriminaliseras utan att man skulle utgå från tidigare modeller. I samband med detta konstaterade utredningen att om en kriminalisering av karteller skulle äga rum i framtiden skulle också ett kronvitnesssystem behöva inrättas, vilket var en ordning som tydligt avvek från den svenska rättstraditionen.¹⁰⁵

5.5 "Ett effektivare brottmålsförfarande-några ytterligare åtgärder"

Under år 2000 tillsattes en beredning vilken hade till uppgift att verka för rättsväsendets utveckling. Beredningen kom att benämnas "*Beredningen för rättsväsendets utveckling*", härefter benämnd BRU. BRU:s främsta huvuduppgift var att delvis undersöka möjligheterna till förkortad genomströmningstid från det att brottsanmälan kom in till dess att dom

¹⁰³ SOU 2001:74 s. 102–104.

¹⁰⁴ SOU 2001:74 s. 105.

¹⁰⁵ Prop. 2007/08:135 s. 150 ff.

meddelades och verkställdes. Därtill skulle BRU undersöka och analysera hur brottsutredningsverksamheten på bästa sätt kunde förbättras och effektiviseras. Sammanlagt kom BRU att lägga fram nio olika utredningar under åren 2001–2005 och i dess slutbetänkande ”Ett effektivare brottmålsförfarande- några ytterligare åtgärder” kom frågor som hur man bäst hanterar situationen där en misstänkt själv erkänner och medverkar till egen begången brottslighet att diskuteras.¹⁰⁶

I slutbetänkandet var utredarna negativa till ett införande av ett svenskt kronvitnesssystem.¹⁰⁷ Till stöd för detta åberopades främst de nackdelar som Fängelsestraffkommittén tagit upp. Eftersom det fanns en stor risk för att felaktiga uppgifter lämnades samt att bevisvärdet av ett kronvittnes vittnesmål ansågs lågt fann utredningen att det var tveksamt om en ny strafflindringsgrund avseende kronvittnen faktiskt skulle komma att öka effektiviteten i brottsutredningarna. Därtill ansåg utredningen att den möjlighet som nuvarande 29 kap. 5 § åttonde punkten BrB gav var tillräcklig och att det därför inte fanns ett behov av införandet av en ny strafflindringsgrund om angivelse av andras brottslighet.¹⁰⁸

Däremot ansågs fördelarna med att uppmuntra en enskild individ till att medverka i utredningen av hans eller hennes egna brottslighet som stora och utredningen föreslog därför en utvidgning av billighetsskälerna i 29 kap. 5 § BrB. Utredningen fann att en utvidgning med innebörden att den även skulle omfatta medverkan avseende egen brottslighet främst skulle ha betydelse vid svårutredd och komplicerad brottslighet, såsom ekonomisk brottslighet.¹⁰⁹ Detta lagförslag kom sedan att få genomslag i och med lagändringen år 2015 och genom proposition 2014/15:37 vilket redogörs för i avsnitt 5.7.

¹⁰⁶ SOU 2008:85 s. 140–141; prop. 2014/15:37 s. 6.

¹⁰⁷ SOU 2005:117 s. 49 ff.

¹⁰⁸ SOU 2005:117 s. 86 ff.

¹⁰⁹ SOU 2005:117 s. 14 ff.

I utredningen skrev utredarna emellertid följande:

“i vissa fall är det nog ofrånkomligt att den misstänktes medverkan för att anses tillräckligt omfattande även måste innefatta uppgifter om andras brott. Det skulle kunna vara fallet när en inbrottstjuv grips och uppger att en särskild hälare varit kopplad till brottsligheten. En annan situation när det skulle kunna bli aktuellt är i samband med narkotikabrottslighet. Denna omständighet ska dock inte missbrukas för att skapa ett kronvitnesssystem”.¹¹⁰

I utredningen fördes en kortare diskussion kring det amerikanska plea bargain systemet. Fördelarna med ett sådant system, menade förespråkarna, var att det kunde främja en minskad arbetsbelastning i rättsväsendet och därmed också bidra med en ökad effektivitet.¹¹¹ Utredarna fann dock att det kunde ifrågasättas huruvida det uppstod någon effektivitetsvinst med ett plea bargain system. Som argument för detta anfördes att det fanns en stor risk för att felaktiga uppgifter lämnades till följd av att den misstänkte genom ett erkännande kunde åtnjuta betydande fördelar. Ett sådant system skulle dessutom gå emot syftet med den strikta åtalsplikten och förundersökningsplikten som fanns reglerade i Rättegångsbalken, RB. Genom att låta åtalet styras av i vilken mån den misstänkte samarbetade i utredningen skapades en situation där den misstänkte rent indirekt gavs en möjlighet att bestämma i åtalsfrågan. Därtill ansåg utredningen att ett sådant system försvårade åklagarens skyldighet att handla objektivt under förundersökningen.¹¹²

Avslutningsvis kom utredningen fram till att nackdelarna med ett plea bargain system övervägde de effektivitetsrelaterade fördelarna som systemet skulle kunna ge upphov till. Därmed ansåg utredningen att det inte fanns ett behov av en lagändring där förundersökningen eller åtalsplikten inskränktes

¹¹⁰ SOU 2005:117 s. 82.

¹¹¹ SOU 2005:117 s. 61.

¹¹² SOU 2005:117 s. 62.

till följd av att en misstänkt person medverkat i utredningen av sina brott, liksom hur ett plea bargain system fungerade.¹¹³

5.6 ”Straff i proportion till brottets allvar”

Ett av de förslag som framfördes i SOU 2008:85 var att åklagaren alltid skulle ges möjlighet att lämna förslag om påföljd. Förslaget motiverades bland annat av att påföljdsfrågan då uppmärksammades bättre i brottmålsprocessen samt att straffmätningen och valet av påföljd skulle ske på ett sätt som var mer tydligt, begripligt och förutsebart både för de som var parter i rättegången och för allmänheten.¹¹⁴ Därtill kunde sådan åtgärd skapa genomslagskraft genom att få misstänkta personer till att medverka i utredningen. Detta genom att den misstänkte får information och därmed i förväg ges möjlighet att bedöma effekterna av att han eller hon erkänner sin delaktighet. Eftersom att påföljdsfrågan kan komma att ändras till följd av exempelvis ett erkännande borde det vara en självklarhet för många misstänkta att erkänna om de kan åtnjuta fördelar av detta.¹¹⁵

Slutligen anförde utredningen att åklagarens påföljdsförslag skulle anges i domen så att det kunde utgöra en naturlig utgångspunkt för domstolens resonemang i frågor om straffmätning och påföljdsval, vilket i sin tur skapade förutsättningar för tydligare och mer utförliga domskäl i påföljdsdelen.¹¹⁶

5.7 ”Strafflindring vid medverkan till utredning av egen brottslighet”

Regeringen föreslog i prop. 2014/15:37 att den som medverkar till utredning av egen brottslighet ska få strafflindring för sin medverkan eftersom ett

¹¹³ SOU 2005:117 s. 63–64.

¹¹⁴ SOU 2008:85 s. 22–23.

¹¹⁵ SOU 2008:85 s. 143.

¹¹⁶ SOU 2008:85 s. 23.

sådant handlande ger uttryck för ett ansvarstagande och markerar en vilja att ställa till rätta efter sig. Genom att bevilja strafflindring vid medverkan till utredning av egen brottslighet skapas också förutsättningar för effektivare brottsutredningar och en snabbare lagföring.¹¹⁷ Under år 2015 trädde den nya bestämmelsen i kraft som ett resultat av SOU 2005:117 vilken behandlades i avsnitt 5.5.

Regeringen fann att billighetsskäl i huvudsak var att anse som väl avvägda och tillräckligt utdömande till sin karaktär. Likväl fann regeringen att det fanns ett behov av att införa två nya strafflindringsgrunder. Först skulle bestämmelsen som behandlade det fall där en person angett sig själv utvidgas till att också omfatta de situationer där en person medverkat till utredning av det egna brottet. Därtill skulle bestämmelsen som behandlade sanktionskumulation utvidgas.¹¹⁸

Det framgår tydligt av utredningen att ett införande av ett svenskt kronvitnesssystem inte var aktuellt. Detta till följd av att det finns svårigheter med att kunna bedöma effektivitetsvinsterna av ett sådant system och med hänsyn till frågan om bevisvärdet av de lämnade uppgifterna. Om det ändå var att anse som motiverat att utdöma ett mildare straff kunde strafflindring med stöd av 29 kap. femte stycket nionde punkten BrB bli aktuellt om man utgick från förarbetena och departementschefens uttalande i prop. 1987/88:120. Med anledning av detta uttalande ansåg utredarna att det inte fanns ett behov av en lagändring.¹¹⁹

5.8 ”Åtgärder för kronvittnen och vittnesskydd”

I motion 2015/16:2820, framlagd av Kent Ekeröth och Adam Marttinen för Sverigedemokraternas räkning, argumenterades det för ett införande av ett

¹¹⁷ Prop. 2014/15:37 s. 1.

¹¹⁸ Prop. 2014/15:37 s. 47.

¹¹⁹ Prop. 2014/15:37 s. 14–15, s. 47.

svenskt kronvitnesssystem. I motionen ifrågasattes den kritik som Fängelsestraffkommittén och andra instanser tidigare uttalat mot ett införande av ett kronvitnesssystem.

Den kritik som riktades från bland annat Fängelsestraffkommittén var främst att ett kronvitnesssystem skulle uppmuntra till ett önskat beteende, nämligen skvaller. Detta ansågs dock inte vara en allt för tungt vägande skäl emot införande av ett kronvitnesssystem, vilket också Fängelsestraffkommittén konstaterat.

Kritiken om att ett kronvitnesssystem bland annat skulle gynna högt uppsatta personer inom gäng, så som gängledare, genom att de gavs möjlighet att ljuga om svagare individer för att på så sätt åtnjuta fördelar avfärdades med hänvisning till att detta inte var att anses som rimligt då det ankom på domstolen att slutligen göra den avgörande bevisvärderingen.¹²⁰

I motionen anfördes att de argument som talar för ett införande av ett svenskt kronvitnesssystem bland annat består i att ett sådant system skulle medföra dels snabbare handläggningstider framförallt i mindre komplicerade ärenden. Vidare skulle ett sådant system medföra kortare häktningstider och färre häktningar med restriktioner samt en chans att lagföra personer högt upp i de kriminella näringskedjorna.¹²¹

Motionen fann att ett kronvitnesssystem var behäftat med såväl ekonomiska som resursmässiga fördelar som tydligt skulle hjälpa de brottsbekämpande myndigheterna i deras arbete mot den organiserade brottsligheten. I och med införandet av ett svenskt kronvitnesssystem ansågs det också finnas ett behov av att se över det svenska vittnesskyddet. Detta eftersom det betonas vara nödvändigt att förbättra skyddet samt finna en tydlig budgetering för att hantera de kostnader som ett utökat vittnesskydd innebär.¹²²

¹²⁰ Mot. 2015/16:2820 s. 2.

¹²¹ Mot. 2015/16:2820 s. 4.

¹²² Mot. 2015/16:2820 s. 4.

5.9 ”Åtgärder mot gängbrottsligheten”

I motion 2018/19:2871 framlagd av moderaterna med åtgärder mot den pågående gängkriminaliteten runt om i Sverige var ett av förslagen att införa ett kronvitnesssystem i svensk rätt. Motiven till ett sådant införande grundade sig främst i att allvarlig brottslighet ofta var svårutredd eftersom att de som kommit i kontakt med den vare sig vågar eller vill berätta om vad som hänt. Ett kronvitnesssystem skulle hjälpa till i form av att skapa incitament för personer som ingår i kriminella gäng och nätverk att vittna mot de kriminella ledargestalterna i utbyte mot möjlighet till viss strafflindring vid medverkan.¹²³ Moderaterna avslutar med att skriva att de vill införa ett kronvitnesssystem ”för att få fram mer bevisning i mål som har koppling till organiserad brottslighet”.¹²⁴

5.10 Sammanfattande kommentar

För att kort sammanfatta tidigare utredningars inställning till införandet av ett svenskt kronvitnesssystem kan konstateras att samtliga, förutom ett antal motioner, har haft en negativ syn på ett sådant system. Kritiken mot ett kronvitnesssystem grundar sig framförallt i vad Fängelsestraffkommittén uttalade i SOU 1986:14 vilket är en utredning som är över trettio år gammal. Huruvida detta spelar någon roll kommer att bemötas i analysen.

Genom departementschefens uttalande öppnades det indirekt upp möjligheter för ett svenskt kronvitnesssystem genom att det i vissa fall ansågs vara möjligt att bevilja strafflindring för kronvittnen med hänvisning till punkt nio i 29 kap. 5 § BrB. Trots detta har flertalet svenska utredningar tydligt tagit avstånd från ett svenskt kronvitnesssystem inom straffrätten och argumenten är fortfarande desamma. Riskerna och problematiken anses

¹²³ Mot 2018/19:2871 s. 7–8.

¹²⁴ Mot 2018/19:2871 s. 8.

främst bestå i att det finns mycket som tyder på att ett sådant system skulle leda till ett eventuellt missbruk genom att polis och åklagare skulle ge falska inviter till brottslingar om att de kunde bevilja strafflindring samt att ett kronvittnes vittnesutsaga har ett betydligt lågt bevisvärde.

Det har dock, under senare år, riktats positiv kritik mot ett kronvitnessystem och flera svenska partier, däribland moderaterna, ställer sig positiva till ett införande.¹²⁵ I motionerna som behandlades i avsnitt 5.7 och avsnitt 5.8 bemöttes mycket av den kritik som riktats mot kronvitnessystemet genom åren. Framförallt bemöttes kritiken med att konstatera att den slutgiltiga bedömningen ligger på domstolen och att domstolen är kapabel att göra kompetenta trovärdighetsbedömningar. Även kartellbekämpningsutredningen uttalade visst stöd för ett kronvitnessystem. Visserligen handlade utredningen om systemets påverkan inom konkurrensrätten men viss liknelse bör kunna dras till straffrätten. Bland annat konstaterades det, mot bakgrund av utländsk erfarenhet, att det står klart att riskerna med ett kronvitnessystem i praktiken inte är allt för stora och att ett sådant system kan fungera väl.

Att vi har infört medverkan kring egen brottslighet som ett av billighetsskäl till 29 kap. 5 § BrB tyder på att vi inte är allt för främmande för ett kronvitnessystem eftersom att omständigheterna i mångt och mycket utgår från samma grunder, bara det att ett kronvitnessystem drar det till att istället omfatta medverkan avseende andra personers begångna brottslighet. Detta kan hänföras till den diskussion som fördes i SOU 2005:117 samt i prop. 2014/15:37 där lagstiftaren faktiskt valt att diskutera problematiken kring kronvittnen uttryckligen men valt att aktivt ta avstånd från ett sådant system.

¹²⁵ ”Morgan Johansson vill se skärpta straff och kronvittnen- för att stoppa gangstervåldet”, *Sydsvenskan*, 2018-12-12. <<https://www.sydsvenskan.se/2018-12-12/morgan-johansson-vill-se-skarpta-straff-och-kronvittnen-for>> (hämtad 2018-12-18), Olle Lönnaeus.

Därtill kan också nämnas det ställningstagande som presenterades i SOU 2008:85 i avsnitt 5.6 där ett av förslagen var att öka åklagarnas befogenheter. Genom att ge åklagarna möjlighet att lämna förslag om påföljd uppmärksammades straffmätningen och valet av påföljd kunde ske på ett sätt som var mer tydligt, begripligt och förutsebart. På detta vis skulle det också bli enklare att få misstänkta personer till att medverka i utredningen på ett tidigt stadium i utredningen. Anledningen till att denna utredning benämns är just på grund av att den på ett belyser den roll som en åklagare skulle fylla i ett kronvitnesssystem och att de främsta fördelarna med detta just skulle vara att få misstänkta personer till att medverka ytterligare, vilket också är ett av kronvitnesssystemens främsta mål.

6 Svensk praxis

6.1 Inledande kommentar

Eftersom en stor och viktig del av den svenska rätten härstammar från rättspraxis från framför allt Högsta Domstolen, HD, finns det en betydelse i att se hur de svenska domstolarna ställer sig till kronvittnen i praktiken. I följande kapitel kommer tre rättsfall som samtliga behandlar frågan kring kronvittnen att behandlas.

I slutet av kapitlet finns en kort sammanfattning med åsikter kring NJA 2009 s. 599 där några yrkesverksamma jurister kommenterar domen. Anledningen till att NJA 2009 s. 599 behandlas mer utförligt har att göra med att den domen kommit att få en betydande roll i diskussionen eftersom att domstolen uttryckligen hanterar situationen med kronvittnen i sina domskäl. Domarna som benämns efter detta är domar vilka meddelats efter 2009 och de tas med för att belysa det rättsläge som kan anses ha uppstått efter NJA 2009 s. 599.

6.2 "Kronvittnet" NJA 2009 s. 599

En tidigare gängmedlem åt en systerklubb till MC-organisationen Bandidos bestämde sig, efter att ha blivit misshandlad av gängmedlemmar från samma klubb, att berätta för polisen om ett antal bilsprängningar som klubben och han själv låg bakom. Angivaren, D.L., hade efter misshandeln genomgått polisens vittnesskyddsprogram och i samband med efterföljande process bestämde D.L sig för att berätta om bilsprängningarna till polisen. Eftersom D.L endast stod åtalad för en av sprängningarna kommer endast bakgrunden för denna gärning att beskrivas. Nedan beskrivs bakgrunden i målet och HD:s domskäl kort för att därefter avslutas med några kommentarer kring domen.

6.2.1 Bakgrunden till målet

Fyra gärningsmän, L.J, D.M och J.B, och D.L hade gemensamt och i samförstånd planerat en sprängning av en bil i centrala Göteborg. Samtliga gärningspersoner hade agerat på uppdrag av M.S, presidenten över Bandidos Sverige. L.J och D.M var de som placerade handgranaten under bilen och J.B och D.L medverkade genom att kontrollera att personbilen fanns på plats samt att hålla vakt vid utplaceringen av handgranaten. Därtill hade D.L och J.B förvarat handgranaten innan dess utplacering.

Rätten ansåg att sprängningen som genomfördes av M.S, L.J, D.M, J.B och D.L riskerade fara för omfattande person- och egendomsskador. Brottet bedömdes som grovt eftersom sprängladdningen detonerat i centrala Göteborg där flertalet människor ständigt befann sig i rörelse.

6.2.2 Processen i HD

HD konstaterar inledningsvis att de frågor som rätten hade att ta ställning till var om D.L hade medverkat i sådan mån att det enligt 23 kap. 5 § BrB ska påverka straffet och om det därtill förelåg sådana omständigheter som enligt 29 kap. 5 § BrB kunde föranleda strafflindring. Eftersom uppsatsen fokuserar på sistnämnda fråga kommer endast domskälen kring frågan om eventuell strafflindring att beröras.

HD ansåg att den omständigheten att D.L lämnat uppgifter som bidragit till att övriga tilltalade i målet kunnat lagföras och dömas inte i sig utgjorde skäl för strafflindring enligt 29 kap. 5 § BrB. HD ansåg dock att som en följd av D.L:s medverkan i utredningen av de medtilltalades begångna brottslighet hade detta kommit att påverkat hans personliga situation väsentligt. Till följd av D.L:s lämnade vittnesmål stod det klart att han under en överskådlig tid skulle komma att leva under hot om allvarliga repressalier, vilket påtagligt skulle inskränka hans möjligheter till att leva ett normalt liv. Rätten menade att det vore obilligt att inte beakta dessa allvarliga

konsekvenser vid påföljdsbedömningen och menade att det förelåg en sådan undantagssituation i enlighet med 29 kap. 5 § första stycket åttonde punkten (nuvarande punkt nio) vilket utgjorde skäl för ett lindrigare straff.

D.L kom att dömas till tre års fängelse i samtliga instanser. HD:s bedömning var dock att det samlade straffvärdet av gärningarna var sju år. Efter att hänsyn tagits till föreliggande billighetsskäl menade HD att det fanns anledning att göra en straffreducering. HD fann att ett fängelsestraff om tre år var att anses som skäligt, vilket också tidigare instanser kom fram till, varmed tidigare straff fastställdes.

6.2.3 Efterföljande kritik av domen

Jack Ågren, docent i straffrätt, är en av de personer som kommit att uttala kritik mot HD:s dom. Ågren har tidigare skrivit en avhandling kring billighetsskäl i 29 kap. 5 § BrB varmed han besitter stor kunskap om lagreglerna kring dessa skäl. Ågren menar att det är tydligt att HD inte haft för avsikt att billighetsskäl i 29 kap. 5 § BrB ska användas som ett brottsbekämpande hjälpmedel. Han menar snarare att HD tydligt påpekat att billighetsskäl alltid ska ses som ensam självständig faktor. I domen står det klart att HD ställer sig emot ett system där kronvittnen beviljas strafflindring men att det ändå under vissa undantagssituationer är oundvikligt att inte bevilja kronvittnen straffnedsättning.¹²⁶

I fall där det föreligger hot om överhängande och allvarliga repressalier, likt NJA 2009 s. 599, kan det finnas en möjlighet att bevilja strafflindring i enlighet med billighetsskäl i 29 kap. 5 § BrB. Det avgörande i en sådan situation är vilken situation som angivaren faktiskt befinner sig i. Om det står klart att personen kommer att leva under exempelvis dödshot under en längre period kan detta motivera en tillämpning av lagrummet.¹²⁷

¹²⁶ Ågren (2009-10) s. 702.

¹²⁷ Ågren (2009-10) s. 702.

Ågren anser att domen är missvisande eftersom de ifrågavarande omständigheterna kring angivelse av annans brottslighet snarare borde ses som ett normalfall istället för ett undantagsfall. Visserligen finns det situationer där en repressalierisk inte är ett faktum. Detta kan bero på att den som blivit angiven kanske inte har ett behov av att hämnas och inte heller förutsättningarna för att genomföra en eventuell hämndaktion. Däremot finns det flertalet situationer där en repressalierisk faktiskt är ett faktum varmed domen skapar en problematik när man betraktar dessa fall som undantag istället för ett normalfall.¹²⁸

De två hovrättsråd vid Hovrätten över Skåne och Blekinge, som jag talat med, har dock en annan inställning. De anser att man ska se domen som att HD inte lindrade straffet på grund av angivelse av annan persons brott. Den omständighet som fick genomslag var konsekvenserna för den tilltalade av att han hade "tjallat" och att han till följd av detta under överskådlig tid fick leva under hot om allvarliga repressalier. Därmed menar de Hovrättsråd, som jag pratat med, att det är viktigt att betona att det indirekt inte finns en möjlighet att bevilja kronvittnen strafflindring utan att det som görs är en samlad bedömning av alla faktiska effekter av domen när påföljden bestäms. Dock är det möjligt om det föreligger utomstående konsekvenser som kan ha en påverkan på utfallet.

6.3 Postterminalrån, B 3062-09

Den 22 januari år 2008 inkom två larm till larmcentralen i Göteborg. Det ena larmet handlade om att en misstänkt bomb hade placerats i en bil utför polishuset och det andra om ett rån mot postterminalen.

I samband med efterföljande utredning kom två män att ange övriga medgärningsmän vilket medförde att fallet slutligen kunde klaras upp. Det

¹²⁸ Ågren (2009-10) s. 702-703.

rörde sig därmed om ett liknande scenario likt det i NJA 2009 s. 599. De frågor som hovrätten hade att ta ställning till var bland annat om strafflindring i enlighet med 29 kap. 5 § BrB var aktuellt till följd av den betydelsefulla information som männen lämnat angående övriga medgärningsmän. Hovrätten kom att hålla med tingsrätten i deras bedömning om att männen, genom den lämnade informationen, hade medverkat till att utredningen kunde fortgå samt att övriga medgärningsmän slutligen kunde lagföras. Därtill anförde hovrätten, likt det resonemang som HD förde i NJA 2009 s. 599, att omständigheterna som sådan inte motiverade strafflindring i enlighet med 29 kap. 5 § åttonde punkten (nuvarande punkt nio) BrB.

Hovrätten kom därefter att diskutera om det fanns anledning till strafflindring på grund av att de två männen nu var utsatta för så allvarliga hot att de kommit att omfattas av bestämmelserna i Polislag (1984:387) om särskilt personsäkerhetsarbete och Förordning (2006:519) om särskilt personsäkerhetsarbete mm för hotade personer. För att omfattas av det särskilda personsäkerhetsarbetet förutsätts att personen delvis blir tvungen att bryta kontakten med sin familj, släkt och vänner. Därtill är personen tvungen att byta bostad och arbete och påbörja ett helt nytt liv på okänd ort. Hovrätten fann att de två männen stod under en risk om att leva under hot om allvarliga repressalier under en överskådlig tid och beaktade att de båda tvingats flytta till annan ort och byta identitet. Till följd av detta ansåg hovrätten att det fanns anledning att bevilja strafflindring och kom därefter att reducera straffet för dem båda.

Slutligen påpekade domstolen risken med att bevilja strafflindring för personer som står under särskilt personsäkerhetsarbete och som berättat om andra medgärningsmäns brottslighet. Detta eftersom att det indirekt handlade om beviljande av strafflindring till kronvittnen. I och med detta ansågs det föreligga en risk för att personer som berättade om andra personers brottslighet försökte dölja sin egen medverkan genom att skylla

på andra. Därmed fann domstolen det väldigt viktigt att bevisvärderingen i skuldfrågan omfattade detta och vägde in denna risk i varje enskilt fall.

6.4 Tjeckiska kronvittnen, B 2907-18

Under hösten år 2018 dömde Malmö tingsrätt i ett uppmärksammat fall där utländska kronvittnen var aktuella. Omständigheterna i fallet var följande. I samband med att tjeckisk polis grep ett flertal personer som varit inblandade i en liga som systematisk smugglat amfetamin uppkom frågan om det fanns flera andra gärningsmän på fri fot. Mot löfte om strafflindring valde två av de gripna männen att samarbeta med tjeckisk polis. Efter att svensk polis kunnat gripa deras kumpaner ville åklagaren åberopa de tjeckiska kronvittnenas vittnesmål som bevisning i svensk domstol. I Malmö tingsrätt kom domarna att överväga om den bevisning som åklagaren åberopat var tillräcklig för att styrka att det var ställt bortom rimligt tvivel att männen gjort sig skyldiga till den brottslighet som de stod åtalade för.

Domstolen började med att konstatera att utgångspunkten är att uppgifter som lämnas av medmisstänkta ska tillmätas ett lägre bevisvärde än de uppgifter som har lämnats av vittnen som hörts under ed. Därtill ansågs det vara av vikt att beakta att kronvittnena slutit en överenskommelse med tjeckiska myndigheter. Det som framgick av överenskommelsen var att männen hade samarbetat så pass bra att de fått strafflindring med flertalet år på planerat utdömda fängelsestraff. Utöver detta hade männen berättat förhållandevis lite om vad överenskommelsen faktiskt inneburit och vad som hade krävts av dem för att de skulle få ta del av den strafflindring som tjeckiska myndigheter erbjudit dem. Enligt tingsrätten stod det klart att båda männen fått ta del av den svenska förundersökningen, vilket också var en omständighet som skulle vägas in vid bevisvärderingen av de lämnade uppgifterna. Vad den tjeckiska förundersökningen innehållit och vad som framkommit där var fortsatt okänt för svenskt vidkommande. Därmed går det inte att utesluta att männen fått reda på information som kan ha haft

betydelse för de uppgifter som de sedan lämnat till svensk polis och i tingsrätten.

Slutligen konstaterades det att med tanke på den generösa strafflindring som männen fått fanns det en anledning att vara försiktig vid värderingen av deras respektive lämnade uppgifter. Efter en bedömning fann tingsrätten att omständigheterna var sådana att det fanns anledning att betvivla riktigheten i de lämnade uppgifterna och att detta därför medförde att uppgifterna hade ett lågt bevisvärde. Domstolen fann att den bevisning som åklagaren åberopat inte var av sådan styrka att det sammantaget var ställt bortom rimligt tvivel att männen gjort sig skyldiga till grovt narkotikabrott och grov narkotikasmuggling på det sätt som åklagaren hade påstått.

7 Yrkesverksamma juristers syn på kronvitnesssystem

7.1 Inledande kommentar

Under mitt uppsatsskrivande har jag kontaktat ett flertal olika yrkesverksamma jurister för att höra deras inställning angående ett eventuellt införande av ett svenskt kronvitnesssystem. De jurister som jag fått intervjuas, via mejl, är hovrättsråden Catharina Månsson och Elisabeth Hägglund samt chefsåklagare Ola Sjöstrand. Anledningen till att jag velat höra yrkesverksamma juristers inställning har att göra med att varje aktör fyller en viktig funktion i den svenska straffrätten. Om det råder stor oenighet inom den svenska juristkåren kan ha en stor betydelse eftersom att detta skulle kunna försvåra införandet och användandet av ett sådant system i framtiden.

Nedan redogörs kort för respektive aktörs inställning. Tilläggas ska att det är personernas åsikter som framförs. Därmed har jag inget belägg för att påstå att åsikterna är delade av övriga jurister inom samma yrkesgrupp.

7.2 Två domares syn på kronvitnesssystemet

Hovrättsråden Elisabeth Hägglund Nortén och Catharina Månsson vid Hovrätten över Skåne och Blekinge ställer sig skeptiska till ett införande av ett svenskt kronvitnesssystem och det framförallt av två skäl. Det första skälet är av principiell natur eftersom det inte ska vara möjligt att ”förhandla” sig till ett lägre straff eller straffrihet. Hovrättsråden anser att om en person har begått ett brott ska ett straff dömas ut enligt brottets

straffvärde efter beaktande av de övriga omständigheter som lagstiftaren anvisar i 29 kap och 30 kap. BrB.

Det andra skälet är av praktisk natur. Redan idag bedöms uppgifter som en medtilltalad lämnar om en medgärningsman med försiktighet. Om en medtilltalad lämnar negativa uppgifter om en medgärningsman finns det ofta anledning att misstänka att uppgifterna är motiverade med syftet att förminska sin egen roll i brottsligheten. Sådana uppgifter har därför i regel mycket lågt, om ens något, bevisvärde. Bevisvärdet torde bli ännu lägre av vetskapen om att personen i fråga kan reducera sitt straff genom att lämna oriktiga uppgifter om medgärningsmannen.

Med hänvisning till ovanstående anser hovrättsråden att fördelarna med ett kronvitnesssystem är mycket begränsade medan nackdelarna är uppenbara. Under intervjun framgår att ett av hovrättsråden hamnat i en situation där kronvittnen varit aktuella. Omständigheterna i fallet var att två personer satt häktade misstänkta för flera fall av grov narkotikasmuggling gärningar som de genomfört gemensamt och i samförstånd. Det samlade straffvärdet enligt då rådande praxis var 14 års fängelse. Den ena av de två misstänkta männen, en tysk medborgare, begärdes utlämnad till Tyskland för lagföring där. Innan mannen blev utlämnad till Tyskland begärde den svenska åklagaren att bevisupptagning utom huvudförhandling skulle ske vid den svenska domstolen. Vid dessa förhör berättade tysken om både sin och den medmisstänkta delaktighet. Det framkom att Tyskland hade kronvitnesssystem och att tysken, genom att vara så frikostig med information, i princip hade halverat sitt straff. Förhören vid bevisupptagningen användes sedan som bevisning i målet mot den andre tilltalade i den huvudförhandling som hovrättsrådet höll. Hovrättsrådet betonar att hon var tacksam över att det fanns annan bevisning till stöd för den andre mannens delaktighet och att hon inte hade vågat lägga endast ”tyskens” uppgifter till grund för en fällande dom mot den andre misstänkte.

På frågan om ett inrättande av ett kronvitnesssystem skulle kunna vara användbart i arbetet mot den organiserade brottsligheten svarade samtliga två hovrättsråd nej. Enligt deras erfarenhet är det typiskt för kulturen i kriminella kretsar att inte berätta något för polisen. Det gäller även om man själv är utsatt för allvarlig brottslighet och troligtvis väger risken om hot om repressalier tyngre än möjligheten att få strafflindring.

7.3 En åklagares syn på kronvitnesssystemet

I inledningen nämndes att Ola Sjöstrand, chefsåklagare i Malmö, uttalat att ett kronvitnesssystem skulle vara användbart i arbetet med att bekämpa den organiserade brottsligheten och gängkriminaliteten. I samband med mitt uppsatsskrivande fick jag möjligheten att mejla ett antal frågor till Ola och jag tänkte kort redogöra för hans inställning till ett svenskt kronvitnesssystem nedan.

På frågan om vi borde införa ett kronvitnesssystem i Sverige svarade Ola att det finns anledning att fundera över ett system med relativ åtalsplikt, där rättssystemet kan ge eftergifter vad avser åtal och påföljder om misstänkta personer vill medverka till att lösa grövre komplicerade brott. Vidare ansåg Ola att fördelarna med ett kronvitnesssystem främst är att rättssystemet då skulle lösa de grova och svårlösta brotten, dels att huvudmän skulle kunna åtalas samt att rättssystemet skulle spara stora utredningsresurser.

Som svar på den risk om att åklagare och polis skulle åtnjuta betydande fördelar och missbruka systemet menade Ola att den risken i princip var obefintlig. Detta på grund av att regleringen i 29 kap. 5 § BrB var något som domstolen självständigt efter huvudförhandlingen beslutar om. Det är inget som åklagaren eller advokaten kan lova eller förhandla med, utan ligger helt i domstolens händer. Slutligen avslutade Ola med att konstatera att det krävdes lagändringar.

7.4 Andra verksamma juristers syn

Eftersom att jag inte fick möjlighet att höra en advokats inställning till ett svenskt kronvitnesssystem har jag använt mig utav artiklar från svensk juristtidning, SvJT, där två yrkesverksamma advokater framför sina åsikter kring ett införande.

Advokat Thomas Olsson anser att Sverige idag kommit så pass nära ett kronvitnesssystem att det snart inte längre är möjligt att inte kalla det vid sitt rätta namn. Utvidgningen av billighetsskäl i 29 kap. 5 § femte punkten BrB avseende medverkan till egen brottslighet innebär enligt Thomas ett första steg mot ett reglerat kronvitnesssystem. Han låter det vara osagt huruvida det skulle vara bättre att ha ett reglerat kronvitnesssystem eller ett system som nära nog utgör ett kronvitnesssystem. Om lagstiftaren finner att en reglering av systemet är nödvändigt skulle detta medföra en inpräntning av behovet att iaktta försiktighet vid bedömningen av ett kronvittnes uppgifter vilket därmed skulle begränsa risken för den skada som kritiker menar kan uppstå om man tillmäter ett kronvittnes utsaga allt för stor betydelse.¹²⁹

Även Advokat Tomas Nilsson håller med Olsson och menar att även om straff lindringen i NJA 2009 s. 599 visserligen motiverades av risken för allvarliga repressalier, kan man dock fråga sig om inte HD i och med NJA 2009 s. 599, faktiskt skapade ett så pass påtagligt incitament för uppgiftslämnande av medgärningsmän och att vi därmed indirekt hamnat i ett kronvitnesssystem. Därtill poängterade Nilsson att det också är av vikt att beakta att en person som lämnat uppgifter om medgärningsmän till följd av detta kan komma att åtnjuta insatser inom ramen för polisens personsäkerhetsarbete. Nilsson menade att det var viktigt att förmåner likt

¹²⁹ Olsson (2010) s. 489–90.

dessa sammantagna kunde ses som ett införande av ett kronvitnesssystem ”bakvägen”.¹³⁰

7.5 Kort sammanfattning

NJA 2009 s. 599 kan sägas vara startskottet för i vart fall början av ett svenskt kronvitnesssystem. Att strafflindring beviljades för, vad som i praktiken var att anses som ett kronvittne, innebar en stor förändring för den svenska rättspraxisen. Sedan år 2009 har det dock uppstått ett fåtal situationer där kronvittnen aktualiserats, vilket i sin tur visar att det inte är särskilt vanligt att sådana situationer faktiskt uppstår.

Det kan konstateras att det verkar råda delade meningar inom den svenska juristkåren om huruvida ett kronvitnesssystem skulle vara användbart. Yrkesverksamma domare ställer sig skeptiska till ett införande och menar att ett sådant system främst är rättsosäkert. Därtill har kronvittnen generellt sett en låg trovärdighet varmed systemet inte fyller någon generellt positiv funktion.

Åklagarsidan genom Ola Sjöstrand ställer sig dock positiva till ett införande. Ett sådant system skulle underlätta för de brottsutredande myndigheterna och generellt sett skulle det effektivisera brottmålsprocessen. Därtill skulle det också öppna upp möjligheter till att komma in i de kriminella gängen på ett sätt som inte varit möjligt tidigare.

Verksamma advokater genom Tomas Nilsson och Thomas Olsson menar emellertid att vi de facto har ett kronvitnesssystem inom den svenska straffrätten. Den huvudregel som förr stadgade att det inte var möjligt att medge strafflindring för kronvittnen har kommit att urvattnas till följd av utfallet i NJA 2009 s. 599. Detta eftersom att risken för repressalier snarare idag får ses som en självklarhet istället för en ovanlig situation. Därtill ska

¹³⁰ Nilsson (2010) s. 480

det också beaktas att en person som kanske riskerar ett tvåsiffrigt fängelsestraff har mycket att vinna på att berätta om medgärningsmän varmed liknande situationer sannerligen kan komma att bli mer frekventa framöver.

8 Ett kronvittnes rättsäkerhetsgarantier

8.1 Inledande kommentarer

Den svenska domstolsprocessen i brottmål utgår främst från den ackusatoriska principen vilken innebär att rättegången ska vara utformad för en förhandling mellan två jämbördiga parter. I brottmål utgörs dessa parter framförallt av åklagare och den tilltalade. Tanken är att en förhandlingsprincip ska gälla vilket medför att det främst ankommer på parterna i målet att utreda målet och framföra trovärdig bevisning. Domstolens uppgift är att slutligen fatta ett beslut med hjälp av det material som vardera parten har försett domstolen med.¹³¹

Det står dock klart att det inte alltid är rättvist att hävda att en åklagare och en tilltalad är att anses som två jämbördigt lika och starka parter. För att tillgodose den tilltalades rätt till rättsäkerhet finns det ett antal rättigheter och krav vilka kommer att behandlas nedan.¹³² Det är av vikt att behandla dessa rättigheter eftersom att det finns en risk för att rättigheterna kan komma att inskränkas vid ett eventuellt införande av ett kronvitnesssystem i svensk rätt till förmån för bland annat ett effektivt brottmålsförfarande. Syftet är att belysa det skydd som finns och se om detta är tillräckligt starkt eller inte.

8.2 Oskyldighetspresumtionen

Artikel 6 punkten 2 i Europakonventionen lyder som följande

”Var och en som blivit anklagad för brott ska betraktas som oskyldig till dess hans skuld lagligen fastställts”.

¹³¹ Bring & Diesen (2009) s. 29.

¹³² Bring & Diesen (2009) s. 29–30.

Paragrafen har i vardagligt tal kommit att benämnas för ”oskyldighetspresumtionen” och är en princip som är av stor betydelse för det svenska rättssystemet då den genomsyrar en stor del av vår straffrätt. Oskyldighetspresumtionen finns också omnämnd i Förenta nationernas allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna i artikel 11 punkt 1, Europeiska unionens stadga om de grundläggande rättigheterna artikel 48 samt i Förenta nationernas internationella konvention om medborgerliga och politiska rättigheter i artikel 14 punkt 2.¹³³

Enligt oskyldighetspresumtionen ska en person som blivit anklagad för brott betraktas som oskyldig genom hela det straffprocessuella förfarandet till dess att personens eventuella skuld lagligen fastställs.

Oskyldighetspresumtionen ska ses som en del av det processuella rättsskyddet och är ett skydd mot oriktiga domar och anklagelser vilket medför att det ställs höga krav på den bevisning som åklagaren lägger fram.¹³⁴

En problematik som kan uppstå vid åberopandet av oskyldighetspresumtionen är att ett flertal olika intressen kan kollidera med varandra. I många fall finns det en ständig intressekonflikt mellan å ena sidan samhällets krav på en effektiv rättstillämpning och å andra sidan individens rättssäkerhet. För att inte hamna i sådana situationer är det viktigt att rättssystemet är väl uppbyggt och att rättssystemet har en förmåga att tillvarata den misstänktes rättigheter samtidigt som systemet fungerar bra och effektivt.¹³⁵ Därmed är det av vikt att oskyldighetspresumtionen dels finns med som teoretisk utgångspunkt men också som processens och förfarandets utgångspunkt.¹³⁶

¹³³ Nowak (2003) s. 20–21.

¹³⁴ Nowak (2003) s. 19-20.

¹³⁵ Nowak (2003) s. 20.

¹³⁶ Nowak (2003) s. 49.

8.2.1 Oskyldighetspresumtionen och en rättvis rättegång

En av oskyldighetspresumtionens viktigaste funktioner är dess betydelse under en rättegång eftersom det råder en presumtion om att en rättegång alltid ska ske rättvist. För att oskyldighetspresumtionen ska kunna upprätthållas är det nödvändigt att det finns en oavhängig och opartisk domstol vilket vidare är en förutsättning för att kunna upprätthålla rätten till en rättvis rättegång. En oavhängig och opartisk domstol innebär att domstolen inte ska vara mottaglig för yttre påverkan och yttre faktorer som inte har ett lagligt stöd. Kravet på att en domstol ska vara oavhängig kan i sin tur spridas ut på samtliga myndigheter som på ett eller annat sätt medverkar i rättegången.¹³⁷

Därtill har en misstänkt person också enligt Europakonventionen ett skydd mot att inte behöva bidra till utredningen eller bevisningen i målet genom att göra medgivanden eller tillhandahålla belastande material, vilket är en del av rätten att tåga.¹³⁸

8.2.2 Rätten till tystnad

En viktig del av oskyldighetspresumtionen är den om den misstänktes rätt till tystnad. Rätten till tystnad kan vidare kopplas samman med artikel 6 (1) och artikel 6 (2) i Europakonventionen.

Rätten till tystnad innebär bland annat en rätt till att inte behöva medverka i en utredning som man själv är misstänkt i. Vidare innebär principen en rätt till att inte behöva vittna mot sig själv eller andra. Detta skydd kan härledas från artikel 6 i Europakonventionen där ändamålen bakom artikeln bland annat är att skydda den enskilde individen från ett otillbörligt tvång från samhällets sida vilket också har bekräftats av Europadomstolens praxis.¹³⁹

¹³⁷ Nowak (2003) s. 145.

¹³⁸ Prop. 2014/15:37 s. 11.

¹³⁹ Nowak (2003) s. 196; prop. 2014/15:37 s. 11.

Av praxis framgår att de brottsutredande myndigheterna inte får vilseleda den misstänkte eller använda sig utav sådant tvång för att förmå den misstänkte till att medverka och kanske slutligen belasta sig själv i en ansvarsfråga.¹⁴⁰ Rätten till tystnad gäller under såväl förundersökningen som under rättegången. Det ska dock tilläggas att rätten till tystnad inte är ovillkorlig eftersom den i vissa situationer kan bortfalla. Europadomstolen har i vissa fall kommit att väga in en anklagad persons tystnad som försvårande omständigheter.¹⁴¹

Det finns en rätt till att inte behöva vittna mot sig själv och denna är i första hand ämnad för att säkerställa att den anklagade personens rätt till tystnad inte kränks.¹⁴²

8.3 Cornelis v. Holland

8.3.1 Sakomständigheterna i fallet

I samband med en polisinsats i slutet av 1996, benämnd ”Carex”, där den holländska polisen genomförde flertalet tillslag mot fartyg som misstänktes smuggla stora mängder narkotika, greps en man vid namn Mr Z. Ett halvår efter gripandet hade Mr Z visat intresse av att medverka i den pågående utredningen varmed den ansvarige åklagaren började att förhandla med Mr Z. Överenskommelsen mellan de två bestod i att Mr Z skulle lämna betydelsefull information om övriga inblandade i utbyte mot straffnedsättning.

En av de personerna som Mr Z angav kom att åtalas för bland annat narkotikasmuggling och dömdes slutligen till sex års fängelse. Mannen, som vi kan kalla Mr Y, överklagade sitt mål till Europadomstolen och åberopade

¹⁴⁰ Prop. 2014/15:37 s. 11.

¹⁴¹ Nowak (2003) s. 196.

¹⁴² Nowak (2003) s. 196.

att hans rättighet till en rättvis hade kränkts i enlighet med artikel 6 i Europakonventionen. En av anledningarna till detta menade Mr Y var samarbetet mellan åklagaren och Mr Z vilket hade påverkat hans fall negativt eftersom att rätten inte hade bevisvärderat vittnesmålet tillräckligt och att det ensamt hade tillmätts en allt för stor del i processen.

Europadomstolen konstaterade att samarbetet mellan kriminella och de brottsbekämpande myndigheterna spelade en viktig roll i arbetet mot allvarlig brottslighet. Däremot ansåg Europadomstolen att sådana samarbeten kunde komma att ifrågasätta rätten till en rättvis rättegång samt innebära en risk att kriminella utnyttjar systemet för att åtnjuta fördelar.

Den ibland tvetydiga karaktären av sådana samarbeten och risken att en person kan bli anklagad och dömd på grundval av obekräftade påståenden får därför inte underskattas och förminskas. Slutligen konstaterade Europadomstolen att användningen av dessa typer av samarbeten emellertid inte är i sig tillräcklig för att göra förfarandet orättvist. Det beror på de särskilda omständigheterna i varje enskilt fall.¹⁴³ Till följd av detta fann Europadomstolen att mannens talan var uppenbart ogrundad varmed fallet avvisades.

8.4 Vittneskydd mm, vilka möjligheter erbjuder det svenska rättssamhället

Att medborgare som har uppgifter om förövad brottslighet ska våga vittna är en grundläggande betydelse för att brott ska kunna utredas och att gärningsmän slutligen ska kunna lagföras. Det är dock vanligt förekommande att vittnen inte väljer att träda fram till följd av en överhängande risk om att utsättas för hot om allvarliga repressalier. Att hota ett vittne är ett allvarligt angrepp på den svenska rättsordningen och lagstiftaren har försökt att vidta flertalet åtgärder för att på bästa sätt skydda

¹⁴³ Application no. 994/03 by Arnold G. CORNELIS against the Netherlands.

och stödja de utsatta bevispersonerna. Med bevispersoner avses såväl vittnen som medmisstänkta och målsäganden.¹⁴⁴ En av de åtgärder som rättsväsendet kan erbjuda är möjligheten till att få vittnesskydd, vilket är en del av polisens särskilda personsäkerhetsarbete.

I förordning (2006:519) om särskilt personsäkerhetsarbete m.m. finns bestämmelser som berör det svenska systemet kring vittnesskydd. I förordningen framkommer att det särskilda personsäkerhetsarbetet får bedrivas beträffande bland annat misstänkta som medverkar eller har medverkat i en förundersökning eller rättegång som rör grov eller organiserad brottslighet. Det särskilda personsäkerhetsarbetet utförs främst av Polismyndigheten och innebär att en person som omfattas av skyddet ska få hjälp med säkerhetsåtgärder som bedöms möjliga och nödvändiga för ett fortsatt skydd. Därtill ska personen också få hjälp med myndighetskontakter och dylikt, vilket är en förutsättning för att skyddet ska fungera.¹⁴⁵

8.5 Åklagarens objektivitetsplikt

Som redogjorts för tidigare är det den ackusatoriska principen som styr den svenska brottmålsprocessen vilket kort sagt innebär att två relativt jämbördiga parter lägger fram sina respektive argument inför en opartisk och förhållandevis passiv domstol. Att parterna anses som jämbördiga parter kan dock ifrågasättas. I flera fall kan åklagaren anses ha ett betydande övertag i brottmålsprocessen och detta främst till följd av att åklagaren har alla utredningsresurser till sitt förfogande och har möjlighet att använda tvångsmedel mot den misstänkte.¹⁴⁶

Åklagaren har den fulla utrednings- och bevisbördan i brottmål vilket innebär att det är åklagaren som ska bevisa den misstänktes faktiska skuld. För att skydda den svagare individen, alltså den misstänkte personen i de flesta fall, har lagstiftaren därför infört bland annat en objektivitetsplikt för

¹⁴⁴ SOU 2004:1 s. 73.

¹⁴⁵ Se 2 § förordning (2006:519) om särskilt personsäkerhetsarbete m.m.

¹⁴⁶ Lindberg (1997) s. 202.

åklagarna. Objektivitetsplikten innebär kortfattat att åklagaren har en skyldighet att bedriva sitt arbete objektivt och ska därför beakta samtliga omständigheter som kan komma fram.¹⁴⁷

8.5.1 Under förundersökningen

Enligt 23 kap. 2 § RB är syftet med en förundersökning att utreda om ett brott har begåtts och vem som skäligen kan anses ha begått brottet. Denna uppgift ankommer på Åklagarmyndigheten. Förundersökningen är främst till för att åklagaren ska få ett tillräckligt underlag inför sin åtalsbedömning och underlätta för framställan av åtalet i en huvudförhandling.¹⁴⁸

Av 23 kap 1 § RB framgår det att det råder en förundersökningsplikt inom svensk rätt. Enligt paragrafen ska en åklagare inleda en förundersökning i situationer där det finns anledning att anta att brott som hör under allmänt åtal har begåtts.¹⁴⁹ Vid beslutande om förundersökning råder åklagaren under objektivitetsprincipen vilken stadgas i 23 kap. 4 § RB. Detta medför att åklagaren inte får grunda sitt beslut om inledande av förundersökning på ovidkommande omständigheter. Som ovidkommande omständigheter kan exempelvis situationen där en målsäganden kommer in med viss bevisning räknas upp.¹⁵⁰

Objektivitetsprincipen i 23 kap 4 § RB gäller under hela förundersökningen och omfattar inte endast åklagaren utan samtliga personer som är inblandade i förundersökningen. All bevisning, både den som talar emot och för den misstänkte, ska beaktas i enlighet med objektivitetsprincipen. I ljuset av objektivitetsprincipen ska utredningen bedrivas så att ingen utsätts för onödigt misstanke eller olägenhet. Att åklagaren rättar sig efter objektivitetsplikten blir allt viktigare i mål där åklagaren har möjlighet att

¹⁴⁷ Bring & Diesen (2009) s. 74.

¹⁴⁸ Lindberg, Rättegångsbalk (1942:740) 23 kap. 2 §, Lexino 2018-09-01.

¹⁴⁹ Lindberg, Rättegångsbalk (1942:740) 23 kap. 1 §, Lexino 2019-09-01.

¹⁵⁰ Lindberg, Rättegångsbalk (1942:740) 23 kap. 4 §, Lexino 2018-09-01.

besluta om exempelvis förundersökningsbegränsning, strafföreläggande och åtalsunderlåtelse. I fall där målet inte tas till huvudförhandling är det av extra stor vikt att objektivitetsprincipen följs eftersom den prövning som egentligen skulle ha skett av domstolen då flyttas över på åklagarmyndigheten.¹⁵¹

Vidare är åklagaren ytterst ansvarig för det material som ligger till grund för en eventuell åtalsbedömning. Under en förundersökning är det ofta polisen som sköter förhören varmed åklagaren endast har förundersökningsprotokollet som underlag vid ett eventuellt åtalsväckande. Det är viktigt att de förhör som hålls är objektiva och att det inte förekommer några påtryckningar.¹⁵²

Däremot finns det en möjlighet för åklagaren att hålla ett särskilt sammanträde med den misstänkte och dennes försvarare innan åtal har väckts med syftet att klargöra för olika åtalpunkter och eventuella bevisfrågor i enlighet med 23 kap. 18 § tredje stycket RB. Bestämmelsen öppnar dock inte upp för andra diskussioner eller någon typ av förhandling.

8.6 Strafflindring i relation till andra lagrum

Syftet bakom förundersökningsplikten och åtalsplikten i RB tillkom för att delvis säkerställa allas likhet inför lagen samt för att förhindra eventuellt missbruk från polis och åklagares sida vid brottsutredningar och åtalsprövning.¹⁵³ Principerna fyller en betydande funktion för såväl brottsoffer som misstänkt och kommer kortfattat att redogöras för nedan.

¹⁵¹ Lindberg, Rättegångsbalk (1942:740) 23 kap. 4 §, Lexino 2018-09-01.

¹⁵² Bring & Diesen (2009) s. 315.

¹⁵³ SOU 2005:117 s. 61.

8.6.1 Förundersöknings- och åtalsplikt

I 23 kap 1 § RB framgår att förundersökning skall inledas så snart det på grund av angivelse eller av annat skäl finns anledning att anta att ett brott som hör under allmänt åtal har förövats. Förundersökningsplikten är direkt kopplad till systemet med absolut åtalsplikt.¹⁵⁴

I de allra flesta brott råder det en absolut åtalsplikt för åklagaren. Den absoluta åtalsplikten innebär att en åklagare har en skyldighet att väcka åtal om det finns tillräckliga bevis om att ett faktiskt brott har begåtts och därtill bevisning om vem som har begått brottet.¹⁵⁵

8.6.2 Påtryckningar i form av att locka fram ett erkännande är förbjudet

I 23 kap 12 § RB stadgas följande:

”Under förhör må ej i syfte att framkalla bekännelse eller uttalande i viss riktning användas medvetet oriktiga uppgifter, löften eller förespeglningar om särskilda förmåner, hot, tvång, uttrötning eller andra otillbörliga åtgärder. Den som höres må icke förmenas att intaga sedvanliga måltider eller åtnjuta nödig vila.”

Enligt förarbetena till 23 kap. 12 § RB ska paragrafen ses som en allmän princip för hur förundersökningen generellt ska genomföras, från förstadiet till slutstadiet. Bestämmelsen är analogt tillämplig på dels förhör men också på andra åtgärder som kan uppstå under förundersökningen. Bestämmelsen föreskriver vidare att de uppgifter som lämnats av den misstänkte ska ha skett frivilligt och utan påtryckningar samt att den misstänkte inte ska kunna förhandla till sig en bättre ställning eller behandling.¹⁵⁶

I ett fall från justitieombudsmannen (JO) framgick att det stod i strid med

¹⁵⁴ SOU 1992:61 s. 271; prop. 1994/95:23 s. 86 f.

¹⁵⁵ Lindberg, Rättegångsbalk (1942:740) 23 kap. 1 §, Lexino 2019-09-01.

¹⁵⁶ Lindberg, Rättegångsbalk (1942:740) 23 kap. 12 §, Karnov 2018-09-01.

artikel åtta i Europakonventionen att under förundersökningen förmå en misstänkt att lämna information om egen brottslighet även om det rörde sig om uppgifter som lämnats utanför rena förhörssituationer.¹⁵⁷

¹⁵⁷ Lindberg, Rättegångsbalk (1942:740) 23 kap. 12 §, Lexino 2018-09-01.

9 Det danska kronvitnesssystemet

9.1 Inledande kommentar

Då det svenska och det danska rättssystemet till stor del liknar varandra i sin uppbyggnad bygger rättssystemen i mångt och mycket på samma principer. En förklaring till detta kan vara att båda länderna i grund och botten är uppbyggda kring samma rättshistoria och att systemen därmed kommit att utvecklas liknande.

Eftersom rättssystemen i mångt och mycket påminner om varandra finns det ett syfte med att undersöka hur det danska kronvitnesssystemet är uppbyggt eftersom att detta skulle kunna ligga till grund för ett svenskt kronvitnesssystem. I kapitlet kommer de mest väsentliga delarna av det danska kronvitnesssystemet att behandlas. Därtill kommer även en förklaring till hur kronvitnesssystemet skapades och vad som var anledningen till dess införande.

9.2 Grundläggande principer bakom den danska straffrätten

Likt den svenska rätten är rättssäkerhet något som den danska lagstiftaren velat ska genomsyra hela den danska rättsordningen för att på så sätt skydda individen från staten. Därtill tillämpas också de i svensk rätt vanligt förekommande principerna, såsom legalitetsprincipen, likabehandlingsprincipen och proportionalitetsprincipen.¹⁵⁸

I dansk rätt är utgångspunkten, likt svensk rätt, att den skada som gärningen

¹⁵⁸ Smith m.fl. (2008) s. 24.

inneburit samt vad den misstänkte insett eller borde ha insett ska ligga till grund vid valet av påföljd. Därtill föreskriver den danska ”Straffloven” att rätten ska beakta den misstänktes personliga och sociala förhållanden före och efter gärningen samt även se till det bakomliggande motivet för den begångna gärningen.¹⁵⁹

9.2.1 Anklageprincipen

Den danska rätten använder sig också utav en processrättslig ackusatorisk princip som i brottmål kallas för anklageprincipen. Likt svensk rätt bygger principen på att det är åklagaren som har bevisbördan, det vill säga ansvaret för att fallet klaras upp i dess helhet. För att kunna göra detta genomsyras åklagarens arbete av officialprincipen i den bemärkelsen att åklagaren har en självständig roll vad gäller att ta initiativ samt utreda eventuella oklarheter som uppkommit. Förhållandet mellan åklagaren och försvararens åsikter inom brottmålsprocessen kan ses som en partsprocess med anledning av att åklagaren och försvararen inte allt för ofta delar samma åsikter. Dock ska partsprincipen, eller som vi i svensk rätt kallar för förhandlingsprincipen, tillämpas relativt restriktivt eftersom att ”den materielle sandheds princip”, den materiella sanningen, är viktigare. Den materiella sanningens princip anses tillvarata de hänsyn som straffprocessuella regler ska omfatta enligt dansk rätt.¹⁶⁰

9.2.2 Objektivitetsprincipen

För att kunna garantera ett rättssystem som tillvaratar rättssäkerheten och som inte utdömer felaktiga domar behöver även det danska rättssystemet, likt det svenska, ett antal rättsprinciper som måste beaktas vid brottmålsprocessen. En av de viktigaste principerna som en dansk åklagare måste följa i sitt arbete är objektivitetsprincipen.

¹⁵⁹ Ågren (2013) s. 37.

¹⁶⁰ Smith m.fl. (2008) s. 26 f.

Den danska objektivitetsprincipen är i princip identisk med den svenska objektivitetsprincipen och innebär att en åklagare alltid bör handla objektivt i den bemärkelsen att både föra fram bevisning som såväl tyder på den misstänktes oskuld som skuld. Dock kan det i vissa situationer vara svårt för åklagaren att förhålla sig objektiv till bevismaterialet, särskilt eftersom åklagarens uppgift främst är att utreda brottslighet. Det danska rättssystemet är därför, likt det svenska, uppbyggt kring att domstolen kan rätten och har kompetens att avgöra om det föreligger tillräcklig bevisning för att kunna döma någon till ansvar. I en situation där ett kronvittne plötsligt ändrar sitt vittnesmål kan detta resultera i att domstolen inte finner att åtalet är styrkt. Detta med anledning av att den av åklagaren åberopade bevisningen inte är tillräcklig.¹⁶¹

9.3 Straffvärdet och förmildrande omständigheter

Likt den svenska rätten utgår den danska rätten från ett antal bestämmelser för att kunna bestämma straffvärdet för olika brott. Enligt 10 kap. 80 § Straffeloven, STRFL, ska rätten ta hänsyn till brottets grovhet och till gärningsmannens person. Vidare stadgas i paragrafens andra stycke att rätten ska ta hänsyn till den kränkning, skada eller fara som gärningen inneburit samt beakta om gärningsmannen insett eller borde ha insett att han begick ett brott. Därutöver ska rätten beakta sådana omständigheter som kan hänföras till gärningsmannens personliga och sociala förhållanden, exempelvis hur gärningsmannen agerade före och efter gärningen samt vad motiven bakom gärningen varit. Slutligen föreskriver 80 § STRFL att en enhetlig rättstillämpning är att förespråka.

Även de förmildrande omständigheterna i dansk rätt överensstämmer till stor del med de svenska billighetsskälerna. I den danska rätten finns de förmildrade omständigheterna uppräknade i STRAFL:s tionde kapitel. Det är möjligt att döma ut ett straff som går under det faktiska straffvärdet under

¹⁶¹ Smith m.fl. (2008) s. 28.

förutsättning att det framkommer upplysningar om förmildrande omständigheter vilka kan kopplas till gärningen, gärningspersonen eller andra omständigheter i det enskilda fallet. Enligt dansk rätt kan vidare de förmildrande omständigheterna i vissa fall leda till ett straffbortfall där inget straff döms ut. Detta framgår av 10 kap. 83 § STRFL. En väsentlig skillnad från den svenska rätten är att det enligt dansk rätt inte krävs att det föreligger särskilda skäl för att rätten ska beakta de förmildrande omständigheterna.¹⁶²

9.4 Framväxten av det danska kronvitnesssystemet genom praxis.

Bakgrunden till införandet av det danska kronvitnesssystemet härrör från en dom från 1998 som *Højesteret*, den danska högsta domstolen, meddelade. Bakgrunden till rättsfallet är kortfattat följande. En man hade smugglat in två kilo heroin från Sverige till Danmark, vilket han stod åtalad för. I samband med att mannen greps hade han lämnat betydelsefull information, vilket senare bidrog till att polisutredningen kunde klaras upp. I *Landsretten*, den danska underrätten, kom kriminalkommissarien som mottagit den misstänkta mannens vittnesmål att vittna om betydelsen av de uppgifter som lämnats. Detta var dock inte något som *Landsretten* beaktade vid straffmätningen och mannen kom slutligen att dömas till sex års fängelse.

Målet överklagades till *Højesteret* där rätten kom att göra en helt annan bedömning. Då det stod klart att polisen sannolikt inte skulle ha fått tag på personerna bakom smuglingen, om det inte varit för mannens vittnesmål, fann man att det var viktigt att ta tillvara på liknande samarbeten särskilt när det rörde sig om narkotikabrott och som i detta fall grovt organiserad brottslighet. *Højesteret* kom att sänka det utdömda fängelsestraffet från sex år till fem års fängelse med motiveringen att den tilltalade hade medverkat i utredningen och därmed hjälpt till med att klara upp brottet.¹⁶³

¹⁶² U 1998 s. 1317 H.

¹⁶³ U 1998 s. 1317 H.

Anledningen till straffnedsättningen motiverade Højesteret med att 80 § första stycket i Straffloven var att anse som tillämplig både när gärningsmannen medverkat till sin egen, men också vid medverkande av andras, brottslighet även om detta inte uttryckligen framgick av dåvarande lagtext. I domen var en domare skiljaktig och menade att det fanns en överhängande risk för oriktiga erkännanden om man beviljade straffnedsättning enligt ovanstående förutsättningar. Majoriteten av domarna ansåg dock att de processekonomiska hänsynen vägde tyngst och att det därmed var skäligt att också beakta medverkan avseende andra personers brottslighet som ett led för att bekämpa grov organiserad brottslighet.¹⁶⁴

Domen kom att föranleda en debatt kring om det fanns skäl att införa ett kronvitnesssystem och ett plea- bargain system i den danska rätten. I samband med detta kom riksadvokaten i Danmark ut med detaljerade riktlinjer kring hur rätten skulle behandla situationen där en person angav någon annans brottslighet.¹⁶⁵

9.5 Riksadvokatens meddelelse

Riksadvokaten gjorde det klart i en meddelelse att strafflindring avseende medverkan kring andra personers brottslighet endast var tillämplig vid grov brottslighet. Som grov brottslighet räknas bland annat grovt narkotikabrott, allvarliga våldsbrott så som mord och allvarlig ekonomisk brottslighet. Därtill var det viktigt att betona att åklagaren endast kunde meddela en eventuell straffnedsättning i förhållande till den misstänkte och alltså inte ge ett faktiskt löfte. Detta var dock först möjligt efter att åklagaren fått en bekräftelse av en verksam jurist med en viss befattning vid polisen och att

¹⁶⁴ U 1998 s. 1317 H.

¹⁶⁵ Anklagemyndighetens Årsbetæring, Riksadvokaten, s. 20 ff. (Meddelse nr 11/1998 Behandlingen af sager, hvor sigtede gøres bekendt med muligheden for strafnedsættelse som følge af forklaringer om medgerningsmænd.)

den misstänktes försvarare fått skriftlig information om detta vilket också den misstänkte skulle få ta del av. Anledningen till att åklagaren behövde få bekräftelse av en jurist vid polisen var för att tydliggöra att åklagarna inte ensamma skulle kunde förhandla med de misstänkta personerna. I slutändan var det domstolen som fattade det avgörande beslutet om straffnedsättning var aktuellt eller inte.

Därtill framgick det av kungörelsen att den tilltalades försvarare alltid skulle underrättas om eventuella förhör hölls med det eventuella kronvittnet. De medbrottslingar som belastas av kronvittnets vittnesmål har vidare en rätt att ta del av åklagarmyndighetens kungörelse till kronvittnet via sin försvarare. De medtilltalade brottslingarna ska även få information om att kronvittnet i tidigare instanser erhållit ett reducerat straff till följd av lämnade upplysningar.¹⁶⁶

9.6 Den danska lagstiftningen efter domen

Reglerna kring det danska kronvitnessystemet är lagfäst i 10 kap. 82 § tionde punkten Straffeloven vilka kom att införas år 2004 med inflytande av rättsfallet från 1998. Lagtexten lyder som följande

”Det skal ved straffens fastsættelse i almindelighed indgå som formildende omstændighed (...)
10) at gerningsmanden har givet oplysninger, som er afgørende for opklaringen af strafbare handlinger begået af andre”

Motiven till lagen grundade sig bland annat på processekonomiska hänsyn och en strävan efter en effektiv brottsbekämpning. Vid införandet av lagen diskuterades vilka nackdelar som fanns med lagförslaget. En av de största riskerna ansåg lagstiftaren var problematiken kring falska erkännanden. Däremot ansåg man att denna risk vägdes upp av domstolens kompetens vad gäller att genomföra trovärdighetsbedömningar i en mängd olika situationer

¹⁶⁶ SOU 2005:117 s. 73–75.

och att risken därmed inte ensam kunde stå emot ett införande av strafflindring för kronvittnen.¹⁶⁷ Både Riksadvokaten och Højesteret var eniga om att strafflindring kunde bli aktuellt vid allvarlig brottslighet som till viss del var svårutredd. Därtill fann Straffelovrådet att i situationer där en tilltalad persons upplysningar kommit att få stor betydelse för uppkylringen av annan persons begångna brottslighet fanns det en möjlighet att sätta ned straffet under den fastställda straffskalan.¹⁶⁸

Det var dock av vikt att lagstiftningen inte öppnade upp för situationer där man på förhand kunde förhandla sig fram ett avslut innan en rättegång ägt rum. Det var viktigt att markera att det slutgiltiga straffet och en eventuell reducering skulle ske av domstolen och ingen annan.¹⁶⁹

I bestämmelsen framgår att som förmildrande omständigheter räknas bland annat om gärningsmannen frivilligt angett sig och erlagt fullvärdig bekännelse eller om gärningsmannen frivilligt avvärjt eller försökt avvärja den fara som har orsakats av den brottsliga gärningen. Viktigt att betona är att lagtexten inte ställer några krav på brottets allvar för att bestämmelsen ska aktualiseras. Däremot framgår det av förarbetena att bestämmelsen har störst betydelse i mål som kan hänföras till grov kriminalitet men vilka brott som begås inom ramen för grov kriminalitet har inte specificerats.¹⁷⁰ Vidare är det inte heller ett krav att gärningsmannen själv måste ha deltagit i den brottslighet som denne uppger för att kunna åtnjuta strafflindring.¹⁷¹

Flera av de omständigheter som den danska rätten klassar som förmildrande får anses överensstämma med flera av de svenska billighetsskälerna. Punkt tio till den danska bestämmelsen tar sikte på omständigheten där

¹⁶⁷ Straffelovrådets betaenkning om straffsættelse og strafferammer I, betaenkning nr. 1424/2002, s. 373.

¹⁶⁸ Straffelovrådets betaenkning om straffsættelse og strafferammer I, betaenkning nr. 1424/2002, s. 376.

¹⁶⁹ Straffelovrådets betaenkning om straffsættelse og strafferammer I, betaenkning nr. 1424/2002, s. 372 ff.

¹⁷⁰ Vagn (2005) s. 423; Anklagemyndighedens Årsberetning 1998–1999, s. 20 ff.

¹⁷¹ Smith (2008) s. 151.

gärningsmannen givit upplysningar som är avgörande för att klara upp brott begångna av andra, vilket kan sägas vara portalparagrafen för det danska kronvitnesssystemet.¹⁷²

9.7 Rättspraxis efter lagändringen

9.7.1 U 2011.2203 H, Den hjälpsamme tilltalade

En före detta medlem från en MC-klubb i Danmark valde efter att ha ”trätt ur” klubben att samarbeta med polis och åklagare och ange sina tidigare kompanjoner efter att delvis ha blivit åtalad för fem olika mordförsök. Mannen kom att dömas i både Byretten och Østre Landsretten. Båda instanser fann att mannen skulle dömas till ett fängelsestraff om tolv år. I Højesteret gjordes en bedömning avseende om det aktuella straffvärdet för de begångna gärningarna var i linje med ett livstidsstraff eller som lägst ett fängelsestraff om 16 år. Att underinstanserna dömt mannen till ett straff om tolv år ansågs bero på att förmildrande omständigheter hade beaktats vid påföljdsbedömningen.

Som förmildrade omständigheter hade underinstanserna beaktat att den tilltalade i tre av fallen angett sig själv och därtill lämnat upplysningar om relevanta omständigheter, vilket polisen inte kände till sedan tidigare. Därtill hade underrätterna också beaktat de lämnade uppgifterna kring andra gärningspersoners brott, vilka mannen hade lämnat till polis och åklagare. Vissa delar av den berättelse som mannen lämnat tillmättes dock ingen betydelse delvis till följd av att rätten inte ansåg att de lämnade uppgifterna var att anses trovärdiga samt att åklagaren inte kunnat stödja vissa delar av berättelsen med annan relevant bevisning.

I sin slutbedömning kom Højesteret fram till att den straff lindring som underinstanserna beviljat var korrekt och fastställde domen om ett tolvårigt

¹⁷² Ågren (2013) s. 37.

fängelsestraff. Att mannen levde under hot om allvarliga repressalier till följd av angivelsen skulle emellertid beaktas enligt Højesteret. Dock var en ytterligare reducering av straffet inte aktuell med hänvisning till den grova brottslighet som den tilltalade hade begått.

Mannens vittnesmål kom senare att få betydelse i en omfattande rättegång där medlemmar från Hells Angels stödstyrka AK81 kunde ställas inför rätta till följd av mannens lämnade vittnesmål.

9.8 Hur har systemet fungerat i praktiken?

Det råder delade meningar i den danska doktrinen om hur kronvitnesssystemet har fungerat i praktiken. IB Lennart Henricson, Ekstern lektor vid Aarhus Universitet, menar att Højesteret varit väl medvetna om risken med falska vittnesutsagor men att det inte utgjort ett allt för stort problem med hänsyn till den kompetens som domarna besitter samt att risken inte har ansetts väga tyngre än arbetet mot den organiserade brottsligheten.

Vidare anför Henricson att det alltid är rättens uppgift att bevisvärdera diverse bevisuppgifter som både åklagare och försvarare lämnat och att ett kronvittnes utsaga inte utgör något ordinärt undantag. I samband med att ”kungörelsen” ska lämnas inför rätten i samband med vittnesförhör medför detta att domstolen blir uppmärksam på att det rör sig om kronvittnen och att det därmed också föreligger en risk för falska vittnesmål.¹⁷³

Slutligen anför Henricson att systemet med kronvittnen inte är att anse som rättsosäkert. Delvis med hänsyn till domarnas kompetens vad gäller att värdera bevisningen samt med tanke på att ett kronvittnes berättelse alltid

¹⁷³ Henricson (2012), s. 353–354.

måste ha stöd av annan objektiv bevisning för att en strafflindring
överhuvudtaget ska bli aktuell.¹⁷⁴

¹⁷⁴ Henricson (2012) s. 353 ff.

10 Analys

10.1 Inledning

I de diskussioner som tidigare förts kring införandet av ett svenskt kronvitnesssystem har debatten ofta koncentrerats till att väga olika för och nackdelar mot varandra. Av de olika utredningarna som redogjorts för i kapitel fem kan både positiv och negativ kritik kring ett kronvitnesssystem utrönas. Den kritik som delvis har ”hämmat” ett svenskt införande av ett kronvitnesssystem grundar sig mångt och mycket i den kritik som Fängelsestraffkommittén framförde i sin utredning från 1986. Utredningen har över trettio år på nacken och mycket har hänt sedan dess varmed den kritik som uttalades då möjligtvis inte bör tillmätas samma betydelse idag.

Ola Sjöstrand, chefsåklagare i Malmö, anser att det behövs ett kronvitnesssystem i svensk rätt för att kunna bekämpa kriminaliteten i samhället. Samtidigt är andra yrkesverksamma jurister skeptiska till ett eventuellt införande. Är ett kronvitnesssystem lösningen på brottsproblematiken och hur skulle ett sådant system i så fall bäst utformas? I denna analys görs ett försök att besvara dessa frågor.

10.2 Vilka för och nackdelar kan utrönas med ett kronvitnesssystem?

I kapitel sex beskrevs ett flertal utredningar vilka samtliga på ett eller annat sätt har berört frågan om ett införande av ett svenskt kronvitnesssystem. I Fängelsestraffkommitténs utredning från 1986 fann utredarna att ett kronvitnesssystem visserligen kunde underlätta för den brottsutredande verksamheten och att det fanns betydande processekonomiska fördelar men att systemet förutom det var behäftat med flertalet svårigheter.

Att ett kronvitnesssystem uppmuntrar till ett oönskat beteende, i form av att tjalla på andra personer, var ett av argumenten mot ett införande. Därtill ansåg utredningen att ett sådant system skulle gynna personer högt upp i den kriminella hierarkin genom att uppmuntra dem till att ljuga om svagare individer med avsikten att själv erhålla vinning. Slutligen fanns det en risk för att åklagare och polis skulle använda systemet som ett påtryckningsmedel för att förmå personer att erkänna brott vilket inte fick ske.

Förutom kritiken som riktats i diverse olika utredningar finns det andra grupper inom juristkåren, däribland hovrättsråd, som ställer sig starkt kritiska till ett införande. Argumenten mot ett införande grundar sig främst i att ett sådant system anses orättvist samt att ett kronvittnes vittnesmål i en sådan situation skulle ha ett ringa, eller helt sakna, bevisvärde.

Det kan därtill konstateras att ett kronvitnesssystem skulle komma att äventyra flera av de rättsprinciper som vår svenska rättsordning är uppbyggd kring. Oskyldighetspresumtionen sätts på spel till följd av att åklagaren och den misstänkte redan på ett tidigt stadium sluter en överenskommelse om strafflindring och allt detta innan en opartisk domstol haft möjlighet att uttala sig i frågan. Även rätten till tystnad kan komma att äventyras vid ett införande av ett kronvitnesssystem eftersom 23 kap. 12 § BrB stipulerar ett

förbud mot att uppmuntra till att framkalla bekännelser eller uttalanden i viss riktning.

Det finns dessutom en risk för att den objektivitetsplikt som råder för en åklagare kan komma att äventyras. Skyldigheten för en åklagare att handla objektivt och se till bevisning som både talar för och emot den misstänktes skuld skulle bli svår att upprätthålla i praktiken om det på ett tidigt stadium sluts en överenskommelse mellan åklagaren och den misstänkte. Åklagarens objektivitetsplikt råder enligt gällande rätt under hela förundersökningen med syftet att denna plikt är att säkerställa allas likhet inför lagen samt förhindra eventuellt missbruk från polis och åklagares sida vid brottsutredningar och åtalsprövningar.

Som konstaterades ovan kan det konstateras att förhållandet mellan åklagare och misstänkt inte kan anses vara ett jämlikt förhållande med två likvärdiga starka parter. Åklagaren har ett övertag i form av makt och det går inte att undgå konstaterandet att maktförhållandet skulle öka ytterligare vid ett införande av ett svenskt kronvitnesssystem.

Den positiva kritik som riktas mot ett kronvitnesssystem grundar sig främst i att ett sådant system skulle medföra betydande effektivitetsvinster för lagföringsprocessen. Ett kronvitnesssystem skulle effektivisera de brottsbekämpande myndigheternas arbete väsentligt eftersom brottmålsprocessen skulle bli betydligt kortare och mer lönsam. Detta till följd av att polis och åklagare tidigt skulle få ”svart på vitt” vilket skulle leda till att olika brottsutredande resurser inte skulle behövas samt att en rättegång fortare skulle kunna äga rum. Därtill skulle ett kronvitnesssystem underlätta för polis och åklagare genom att ett sådant system skulle förmå folk att börja prata, vilket i sin tur medför att myndigheterna kommer i kontakt med de kriminella gängen på ett annat sätt än tidigare. Slutligen menar förespråkare för ett kronvitnesssystem att domarna besitter kompetens vad gäller bevisvärdering varför det inte finns en risk för att eventuellt falska vittnesutsagor tillmäts någon större betydelse.

Motiven till lagändringen i 29 kap. 5 § 5 p. BrB under 2015 grundade sig främst i att lagstiftaren ansåg att en medverkan till utredning av egen brottslighet främst skulle ses som en markering av att gärningsmannen ville göra rätt för sig och ett avståndstagande från den begångna gärningen. Jag tycker att det finns en poäng i att anföra att detta motiv också skulle kunna tillämpas på kronvittnen och kronvitnesssystem generellt även om tidigare utredningar gjort det tydligt att kronvittnen inte ska omfattas. Om ett kronvittne väljer att avslöja information om en medgärningsman kan detta ske med avsikten att vilja göra rätt för sig, stå för det man gjort och en vilja av förändring. Visserligen finns det såklart en risk för att personer kan utnyttja ett sådant system men det vore oskäligt att påstå att detta skulle gälla för majoriteten av alla potentiella kronvittnen.

Det kan därmed konstateras att det finns betydande fördelar men också betydande nackdelar med ett kronvitnesssystem. Frågan är vilken ”sida” som ska vinna, är det effektiviteten eller rättssäkerheten? En viktig aspekt i diskussionen är att se till om effektiviteten bidrar till att bibehålla kvalitén eller om det snarare blir fokus på kvantitet, vilket också har en betydelse i om systemet verkligen kan anses vara effektivt eller inte. För att kunna besvara frågan måste kronvitnesssystemet ses i ljuset av olika perspektiv och dess tillämpning i praktiken varmed internationella exempel kan vara av nytta vilket kommer behandlas nedan.

Genom att se kronvitnesssystemet utifrån de olika bestraffningsideologierna, vilka behandlades i kapitel tre, kan man se systemet utifrån ideologin om proportionalitet. Enligt den modellen är en proportionell bestraffning lyckad om den är rättvis. Ett av argumenten mot ett kronvitnesssystem är att ett sådant system är orättvist eftersom att en misstänkt person då skulle kunna köpa sig fri från ett långt fängelsestraff. Vidare innebär proportionalitetsprincipen att en myndighet inte får använda mer ingripande

åtgärder än vad som är att anses som proportionerligt med hänsyn till ändamålet med åtgärderna.

Vid införande av ett kronvitnesssystem inskränks flertalet rättigheter för den misstänkte, exempelvis oskyldighetspresumtionen och rätten till tystnad. Därmed kan det hävdas att fundamentala rättigheter inskränks till förmån för effektiviteten hos de brottsutredande myndigheterna. Om detta är att anses som proportionerligt kan diskuteras och sett från yttre omständigheter känns det inte som att ett kronvitnesssystem är förenligt med tanken om proportionalitet som bestraffningsideologi. Det är vidare möjligt att argumentera för att ett kronvitnesssystem går emot tanken om allmänprevention vilken ska prägla vårt rättssystem och rättsregler. Huvudtanken med allmänprevention är att avskräcka medborgarna från att begå fortsatt brottslighet. Genom att ha ett system där brottslingar kan förhandla sig till ett mildare straff finns det möjlighet att påstå att ett sådant system snarare uppmuntrar till återkommande brottslighet istället för att ha en avskräckande inverkan.

Som konstaterades ovan råder det delade meningar om huruvida humanitet är att anses som en bestraffningsideologi eller inte. Oaktat detta spelar principen en betydande roll även i diskussionen om ett eventuellt införande av ett kronvitnesssystem. Humanitetsperspektivet förespråkar att hänsyn bör tas till omständigheter som kan hänföras till den misstänktes personliga förhållanden eftersom att det vore obilligt att inte göra det. Att hot om allvarliga repressalier och angivelse av annans brottslighet allt som oftast hänger ihop är självklart varmed det inte borde ses som ett undantag att beakta sådana omständigheter. Det borde snarare kunna hävdas att humanitetsprincipen anser att det snarare borde vara en självklarhet att alltid beakta sådana omständigheter.

Slutligen kan det anföras att billighetsskäl generellt ska tillämpas restriktivt. Detta eftersom lagstiftaren velat undvika sociala orättvisor och en oenhetlig praxis. Därmed borde nackdelarna som kan utrönas ur systemet

inte skapa allt för stor problematik eftersom tanken bakom billighetsskäl från början är att de ska tillämpas med restriktivitet. Dock kan det bli svårt att tillämpa ett kronvitnesssystem med restriktivitet eftersom det lätt kan uppstå orättvisor om man beviljar ett kronvittne betydande strafflindring och samtidigt inte medger ett annat kronvittne strafflindring.

10.3 Ett effektivt brottsbekämpningsmedel eller en processuell genväg?

Packer anser att straffprocessen bör ses i ljuset av två motstående modeller nämligen brottsbekämpningsmodellen och rättssäkerhetsmodellen. Enligt Packer är det upp till lagstiftaren att bestämma om brottmålsprocessens främsta uppgift ska vara att antingen minimera antalet felaktigt friande domar eller om den snarare ska sträva efter att minimera antalet felaktigt fällande domar. I diskussionen kring införandet av ett svenskt kronvitnesssystem blir frågan hur det svenska rättssystemet ställer sig till respektive modell. Svaret borde bli att vi vid ett eventuellt införande går mer och mer mot en rättsordning som speglar brottsbekämpningsmodellen eftersom systemet främst är uppbyggt kring effektivitetshänsyn och där ett av målen är att påskynda lagföringen. Därmed uppstår det en oklarhet kring om ett sådant system indirekt hämmar rättssäkerheten till förmån för effektiviteten eftersom en stat, enligt Packer, måste följa antingen den ena eller den andra modellen.

Enligt brottsbekämpningsmodellen är ledordet för den rättsutredande verksamheten effektivitet och tanken är att effektiviteten ska genomsyra hela processen från början till slut. Brottsbekämpningsmodellen utgår vidare från att samhällets resurser är begränsade och att statistiken över begångna brott är hög samt att polisen ska ha obegränsade resurser till sitt förfogande. En domstolsprocess är inte nödvändig om det tidigt står klart att en person faktiskt är skyldig.

Med hänsyn till ovanstående uppkommer frågan om kronvitnesssystemet verkligen kan anses vara ett effektivt brottsbekämpningsmedel eller om det snarare bör ses som en processuell genväg. En rättsstat som fokuserar främst på effektiviteten strävar efter att domstolar och myndigheter ska avverka de mål och uppgifter som åläggs dem på en så kort tid som möjligt. Tanken att brottsbekämpningen ska vara så effektiv så möjligt för att på så sätt spara på resurser och ett system där brottslingar snabbt lagförs är ett system att föredra. I praktiken är frågan dock om detta är rimliga krav som går att upprätthålla utan att äventyra rättssäkerheten och rättssäkerhetsgarantierna allt för mycket.

Det är i denna diskussion som det differentierande funktionstänkandet kan komma att spela roll. Som redogjordes för tidigare innebär det differentierade funktionstänkandet att modellerna kan spela olika roll i olika delar av brottmålsprocessen varmed ett land kan använda modellerna i olika delar av brottmålsprocessen. Vid ett införande av ett kronvitnesssystem är det troligt att systemet i vissa delar av brottmålsprocessen kan uppfylla kravet om att vara ett effektivt brottsbekämpningsmedel medans systemet i andra delar kanske inte fyller en effektiv funktion utan istället endast är att betrakta som en processuell genväg för att påskynda processen. I de fallen där effektiviteten inte slår igenom kan situationen lätt bli att resultatet istället blir kvantitativt istället för kvalitativt. Om brottmålsprocessen går för snabbt fram och leder till att den slutgiltiga domen saknar kvalité bör förfarandet inte anses som effektivt. Det är en svår gränsdragning och det är därmed av vikt att de båda intressena korrelerar med varandra för att uppnå ett kronvitnesssystem som både är rättssäkert och effektivt.

I diskussionen kan det slutligen vara av vikt att konstatera att ett kronvitnesssystem ställer höga krav på staten i form av det skydd som måste garanteras kronvittnena. Som konstaterades i NJA 2009 s. 599 beviljades ett kronvittne straffflintring till följd av att omfattades av polisens särskilda personsäkerhetsarbete eftersom personen levde under hot om allvarliga

repressalier. Det särskilda personsäkerhetsarbetet består av säkerhetsåtgärder som bedöms möjliga och nödvändiga för att kunna upprätthålla ett skydd. Därtill ska kronvittnet också få hjälp med myndighetskontakter och annat som krävs för att personsäkerhetsarbetet ska kunna bedrivas. Detta är med andra ord kostsamma åtgärder som i sin tur också kan anses hämma effektiviteten till följd av att myndigheterna åläggs mer arbete.

10.4 Lärdomar från det danska kronvitnesssystemet

Som redogjordes för i kapitel nio är det danska kronvitnesssystemet delvis uppbyggt kring rättsfallet från 1998. Rättsfallet kan ses som början på det lagstiftningsarbete som sedan resulterade i utformningen av 82 § punkt tio i Straffeloven. Systemet kom att införas som ett resultat av att domstolen ansåg det som en nödvändighet att bevilja strafflindring för kronvittnet som ett led i arbetet mot att bekämpa grov organiserad brottslighet.

Vid införandet av lagen diskuterades vilka nackdelar som fanns med ett kronvitnesssystem och en av de största riskerna ansåg lagstiftaren vara problematiken kring falska erkännanden. Riskens ansågs dock vägas upp av domstolens kompetens av att genomföra trovärdighetsbedömningar i en mängd olika situationer varmed ett kronvitnesssystem slutligen kom att inrättas. Resultatet kan därmed ses i ljuset av den danska praxis som behandlades i kapitel nio. I de två rättsfall som behandlades framgår att den danska polisen hade möjlighet att gripa medgärningsmän, vilka troligen hade kommit undan om det inte hade varit för de betydelsefulla uppgifter som respektive kronvittne lämnat. Kronvittnets berättelse, i kombination med annan stödbevisning, medförde att vittnesmålet ansågs trovärdigt varför en strafflindring för respektive kronvittne slutligen kunde utdömas.

Vid ett införande av ett kronvitnesssystem i svensk rätt finns det mycket lärdom att hämta från den danska rätten. För att upprätthålla kravet om en

rättssäker domstolsprocess och rättssäkra förhållanden har den danska rätten satt upp ett antal krav för hur processen ska fungera för eventuella kronvittnen. Det framgår att åklagaren endast kan meddela om en eventuell strafflindring och att det i samtliga situationer ankommer på domstolen att besluta om slutgiltig strafflindring. Därtill finns det flera olika rättssäkerhetsgarantier vilka tillgodoses genom ett antal uppställda krav, exempelvis den kungörelse som åklagaren måste lämna till domstolen innan ett förfarande kan inledas. Kraven och därigenom rättigheterna uppkom dels på grund av att lagstiftaren ville tillgodose kronvittnets rättigheter men också de medtilltaldes rättigheter eftersom de personerna slutligen påverkas av den information som kronvittnet väljer att avslöja.

Från det danska exemplet kan det konstateras att det är viktigt med tydliga föreskrifter för polis och åklagare för att på så sätt skydda den misstänktes rättigheter på bästa sätt. Genom att ha ett regelverk som bland annat förskriver att det alltid är domstolen som slutligen beslutar om eventuell strafflindring skapar lagstiftaren också ett samhälle där den enskilde individen kan känna sig trygg. Detta stöttas sedan upp av ytterligare regler vilka inskränker åklagarens och polisens möjligheter till att missbruka systemet.

10.5 Möjligt att medge strafflindring för kronvittnen i svensk rätt?

Det svenska påföljdssystemet bygger delvis på principen om att det ska råda straffvärdeproportionalitet och att den brottsliga gärningen alltid ska stå i fokus. Därmed kan det anses som oskäligt att rätten ska ta hänsyn till omständigheter som har med gärningspersonen eller dennes anhöriga att göra. Som dock redogjorts för tidigare finns det en betydelse av att ha billighetsskäl i straffsystemet. De fyller en viktig funktion, inte minst en human sådan, i ett system som annars kan framstå som fyrkantigt och omänskligt.

I svensk rätt är det som sagt möjligt för domstolen att beakta om en person själv angett sig och medverkat kring egen brottslighet vid utdömande av straff eftersom detta utgör ett av de billighetsskäl som räknas upp i 29 kap. 5 § BrB. Det finns inget lagstöd för möjligheten att beakta medverkan avseende annan persons brottslighet. Frågan är emellertid om en sådan möjlighet istället kan utrönas genom att se till befintlig rättspraxis. Genom att ha ovanstående i beaktning framstår det inte som särskilt konstigt att HD dömde som de gjorde i NJA 2009 s. 599 och att domstolen i sina domskäl valde att hänvisa till departementschefens uttalande i proposition 1987/88:120. Med anledning av att personen omfattades av polisens särskilda personsäkerhetsarbete till följd av hot om allvarliga repressalier fann domstolen det rimligt att bevilja strafflindring till följd av detta. Huruvida det är ett krav om att en person ska omfattas av det särskilda personsäkerhetsarbetet eller inte för att beviljas strafflindring går inte att utläsa av domen. Vad som däremot går att utläsa är att det ska röra sig om en allvarlig hotbild för att ett kronvittnes utsaga ska tillmätas betydelse för att slutligen generera en strafflindring.

De två hovrättsråd som jag intervjuade menar att det inte är möjligt för en domstol att bevilja ett kronvittne strafflindring i enlighet med svensk lag. Situationen i NJA 2009 s. 599 handlade snarare om de konsekvenser som den tilltalade stod inför, inte de fördelar som de brottsutredande myndigheterna åtnjöt genom kronvittnets vittnesmål. Frågan är då hur departementschefens uttalande ska tolkas i praktiken. I domstol ser man det inte som en öppning utan snarare som ett undantagsfall vid risk för allvarliga repressalier och huvudregeln är att inte bevilja strafflindring vid medverkan avseende andra personers begångna brottslighet.

Endast ett av hovrättsråden som jag talade med hade varit med och dömt i ett mål där kronvittnen varit aktuella. I det fallet kom ett tyskt kronvittne få betydelse för utgången i målet. Svensk domstol beviljade dock inte strafflindring för kronvittnet utan detta var en överenskommelse som träffats mellan de tyska myndigheterna och kronvittnet eftersom att mannen

slutligen kom att dömas i Tyskland. Hovrättsrådet var noga med att betona att mannens vittnesmål endast tillmättes betydelse eftersom det fanns annan betydande och stark stödbevisning.

Enligt den åklagare som jag talat med finns det ingen möjlighet för polis, åklagare eller advokat att förhandla med kronvittnen idag utan möjligheten till strafflindring ankommer på domstolen att besluta om. Det finns dock, efter domen i NJA 2009 s. 599, möjlighet att bevilja kronvittnen strafflindring men enligt åklagaren måste det ske en lagändring för att systemet ska anses vara förenligt med bland annat legalitetsprincipen.

I den dom från år 2018 som meddelades av Malmö tingsrätt, vilken behandlades i avsnitt 7.3, stod det klart att domstolen inte tillmätte de utländska kronvittnenas vittnesmål någon betydelse eftersom det enligt domstolen fanns anledning att betvivla riktigheten i de lämnade uppgifterna. Detta rättsfall kan sägas spegla den inställning som vissa verksamma jurister har till kronvitnesssystemet överlag. Domarna ser det som en stor risk att tillmäta en gärningsmans utsaga om en medgärningsman allt för stort bevisvärde och att det vidare går emot vår svenska rättsordning att göra det.

Något som dock är värt att nämna är Europadomstolens inställning till kronvitnesssystem generellt. I rättsfallet *Cornelis mot Nederländerna* fann domstolen att ett kronvitnesssystem generellt sett inte är att anse som orättvisa eller rättsosäkra. Detta är något som är värt att beakta i diskussionen eftersom svensk rätt till stor del är uppbyggd kring EU-rätten och dess värderingar och principer.

11 Avslutande kommentarer

Som konstaterats finns det tydliga för och nackdelar med ett införande av ett kronvitnesssystem i svensk rätt. Sett till internationella exempel, likt systemet i Danmark, har systemet fungerat bra och varit en hjälp i arbetet mot den organiserade brottsligheten. Systemen är uppbyggda kring flera regler för att på så sätt säkerställa att rättssäkerheten inte sätts på spel. I Danmark kan reglerna som finns för kronvitnesssystemet sägas skapa ett skyddsnet för den enskilde individen, med syftet att säkerställa att de olika rättssäkerhetsgarantierna inte inskränks.

11.1 Finns det ett behov av att inrätta ett svenskt kronvitnesssystem?

Likt svaret på många juridiska dilemman finns det inget tydligt svar på frågan om Sverige borde införa ett kronvitnesssystem eller inte. Frågan som var och en behöver ställa sig är om det är rimligt att inskränka rättssäkerheten till förmån för effektivare brottsutredningar. Det kan därmed också vidare ifrågasättas om ett kronvitnesssystem är att anses som förenligt med vår svenska rättstradition och om fördelarna med ett införande skulle överväga nackdelarna.

Billighetsskälens främsta funktion är att motverka en allt för inhuman eller annars oproportionerligt hård rättstillämpning eftersom det vore orimligt att inte beakta dessa. Bland de billighetsskäl som räknas upp i 29 kap. 5 § BrB är medverkan avseende egen brottslighet ett av dem. Detta är en omständighet som lagstiftaren valt att räkna som en förmildrande omständighet. Om en person har valt att medverka till utredningen av egen begången brottslighet och genom sin angivelse och sitt avslöjande hjälpt de brottsutredande myndigheterna framåt kan detta slutligen föranleda strafflindring för personen. Därmed finns det inte belägg för att påstå att Sverige är helt främmande för att beakta omständigheter som är hänförliga

till gärningsmannens person och dennes personliga förhållanden. Att då beakta medverkan kring utredning av medgärningsmäns brottslighet kan inte sägas ligga allt för långt ifrån den ordning som vi faktiskt redan använder oss utav i svensk rätt.

Vid frågan om ett införande av ett svenskt kronvitnesssystem hamnar vi egentligen i ett ställningstagande om vilket rättssystem man vill ha och vilka värderingar som bör prägla systemet. Packer menar att en rättsstat är tvungen att välja om målet är att minimera antalet felaktigt fällande domar eller om det istället ska vara att minimera antalet felaktigt friande domar. Det är i denna situation som vi hamnar och det uppkommer också en intressekonflikt i om effektivitetsintressena bör vinna över den enskilde individens skyddsintressen.

Det kan konstateras att ett kronvitnesssystem har betydande fördelar vid uppkörlarandet av svårutredd och grov brottslighet. Det finns mycket som talar för att ett sådant system skulle kunna hjälpa de brottsutredande myndigheterna framåt i kampen mot den organiserade brottsligheten. Flera förespråkare menar att Sverige redan är på väg mot ett renodlat kronvitnesssystem, delvis till följd av den rättspraxis som vuxit fram genom åren där NJA 2009 s. 599 kan sägas ha öppnat upp en reell möjlighet för att påstå att Sverige har ett kronvitnesssystem. Som Thomas Olsson beskrev det kan det liknas vid att HD i och med domen i NJA 2009 s. 599 öppnat upp för ett kronvitnesssystem ”bakvägen”.

Frågan är dock om en lagändring bör ske där billighetsskålen utökas eller om ett kronvitnesssystem kan uppkomma som ett resultat av rättspraxis, i likhet med hur kronvitnesssystemet i Danmark är uppbyggt. Genom att se till de nackdelar som kan kopplas till ett kronvitnesssystem anser jag inte att det finns ett behov av en lagändring idag. Till en början kan det vara tillräckligt med den möjlighet som HD öppnat upp för genom sitt prejudikat i NJA 2009 s. 599. Detta eftersom det därmed är möjligt att medge

strafflindring för kronvittnen som riskerar hot om allvarliga repressalier med hänvisning till 29 kap. 5 § åttonde punkten BrB.

Chefsåklagare Ola Sjöstrand hävdar visserligen att en lagändring bör ske, men med hänsyn till den restriktiva syn som bland annat domare har på ett kronvitnesssystem tror jag att det krävs en generell åsiktsförändring inom juristkåren innan en sådan ändring är möjlig. Likt vad Morgan Johansson sagt anser jag att det finns ett behov av att tillsätta en omfattande utredning med syftet att utreda hur ett kronvitnesssystem bäst kan effektivisera brottmålsprocessen. I detta måste beaktas för och nackdelar samt andra yttre faktorer så som kostnader för vittnesskydd med mera.

Gängkriminaliteten måste bekämpas och jag tror att ett kronvitnesssystem kan vara lösningen på vissa av problemen med rådande gängkriminalitet. För att fungera som ett effektivt brottsbekämpningsmedel måste systemet skapa en balans mellan effektiviteten och rättssäkerheten eftersom att systemet annars endast är att anses som en onödig processuell genväg.

Bilaga A

Nedan redogörs för de frågor som ställdes till hovrättsråden Catharina Månsson och Elisabeth Hägglund samt chefsåklagaren Ola Sjöstrand under mitt uppsatsskrivande under höstterminen 2018.

1. Vilken inställning har ni generellt på kronvitnesssystem? Vilka fördelar respektive nackdelar ser ni med ett sådant system?
2. Enligt svensk praxis finns det möjlighet att bevilja en angivare, en person som medverkar till utredningen kring andra personers brottslighet, strafflindring i enlighet med billighetsskäl i 29 kap. 5 § BrB. Har ni stött på en sådan situation under er arbetslivstid och hur ställer ni er till detta? Indirekt beviljar rätten strafflindring för kronvittnen om man ser till tidigare rättspraxis (NJA 2009 s. 599) hur ser ni på detta?
3. Tycker ni att, om ni ställer er positiva till ett införande av kronvittnen, att det krävs en lagändring? Eller fungerar systemet som finns idag, med att rätten indirekt kan bevilja kronvittnen strafflindring?
4. Tror ni att ett inrättande av ett kronvitnesssystem kan vara användbart i arbetet mot den organiserade brottsligheten?
5. Finns det några andra rättsfall, som ni känner till, där problematiken kring kronvittnen har diskuterats?

Käll- och litteraturförteckning

Litteratur

Borgeke, Martin & Heidenborg, Mari, *Att bestämma påföljd för brott*, 3., [utök. och aktualiserade] uppl., Stockholm, 2016

Bring, Thomas & Diesen, Christian, *Förundersökning*, 4., [omarb.] uppl., Norstedts juridik, Stockholm, 2009

Ekelöf, Per Olof, *Rättegång H. 1*, 9., [omarb. och rev]. uppl., Stockholm, 2016

Hetzler, Antoinette, *Tidskrift för rättssociologi vol 1 1983/84 nr 3*, Tidskrift för rättssociologi, Lund, 1983/84

Jareborg, Nils & Zila, Josef, *Straffrättens påföljdslära*, Femte upplagan, Wolters Kluwer, Stockholm, 2017

Nowak, Karol, *Oskyldighetspresumtionen*, 1. uppl., Norstedts juridik, Diss. Göteborg: Handelshögskolan., 2003, Stockholm, 2003

Packer, Herbert L., *The limits of the criminal sanction*, Stanford Univ. Press, Stanford, Calif., 1968

Peczenik, Aleksander, *Vad är rätt?: om demokrati, rättssäkerhet, etik och juridisk argumentation*, 1. Uppl., Fritzes Förlag AB, Stockholm, 1995

Sandgren, Claes, *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare: ämne, material, metod och argumentation*, 3., [utök. och rev.] uppl., Stockholm, 2015

Ulväng, Magnus, *Påföljdskonkurrens - problem och principer*, Iustus, Diss. Uppsala : Uppsala universitet, 2005, Uppsala, 2005

Valguarnera, Filippo, *Komparativ juridisk metod i*: Nääv, Maria & Zamboni, Mauro (red.), *Juridisk metodlära*, Andra upplagan, Lund, 2018

Ågren, Jack, *Billighetsskälen i 29 kap § BrB berättigande och betydelse vid påföljdsbestämning*, Jure, Diss. Stockholm: Stockholms universitet, Stockholm, 2013

Tidskriftsartiklar

Lindberg, Gunnel (1997), ”Om åklagareetik”, SvJT

Lindblom, Per Henrik (1999), *Tvekamp eller inkvisition?*, SvJT

Nilsson, Tomas (2010), *Ett reformerat påföljdssystem- synpunkter från en försvarare*, SvJT

Olsson, Thomas (2010), *En ny strafflindringsgrund*, SvJT

Ågren, Jack (2009-10) nr. 3, *Straffrabatt för kronvittnen som riskerar hot om allvarliga repressalier*, SvJT

Lagkommentarer

Lindberg, Rättegångsbalk (1942:740) 23 kap. 1 §, Lexino 2019-09-01

Lindberg, Rättegångsbalk (1942:740) 23 kap. 2 §, Lexino 2018-09-01

Lindberg, Rättegångsbalk (1942:740) 23 kap. 4 §, Lexino 2018-09-01

Lindberg, Rättegångsbalk (1942:740) 23 kap. 12 §, Karnov 2018-09-01

Ågren, Brottsbalk (1962:700) 29 kap. 5 §, Karnov 2018-11-21.

Statens offentliga utredningar

SOU 1986:14 Påföljd för brott – om straffskalor, påföljdsval, straffmätning och villkorlig frigivning mm

SOU 1992:61 Ett reformerat åklagarväsende

SOU 2001:74 Nedsättning och eftergift av konkurrensskadeavgift

SOU 2004: 1 Ett nationellt program om personsäkerhet

SOU 2005:117 Ett effektivare brottmålsförfarande- några ytterligare åtgärder

SOU 2008:85 Straff i proportion till brottets allvar

Propositioner

Prop. 1987/88:120 Om ändring i brottsbalken m.m. (straffmätning och påföljdsval).

Prop. 1994/95:23 Ett effektivare brottmålsförfarande

Prop. 2007/08:135 Ny konkurrenslag m.m.

Prop. 2014/15:37 Straffflintring vid medverkan till utredning av egen brottslighet.

Motioner

Mot. 2015/16:2820 Åtgärder för kronvittnen och vittnesskydd

Mot. 2018/19:2871 Åtgärder mot gängbrottsligheten

Kommittédirektiv

Dir. 2009:35 Förstärkt rättssäkerhet & effektivitet i förundersökningsförfarandet

Elektroniska källor

”Ledare: Kronvittnen ruckar på hela basen”, *Sydsvenskan*, 2018-06-18.
<<https://www.sydsvenskan.se/2018-06-18/kronvittnen-ruckar-pa-hela-basen>> (hämtad 2018-12-14).

”Morgan Johansson vill se skärpta straff och kronvittnen- för att stoppa gangstervåldet”, *Sydsvenskan*, 2018-12-12.

<<https://www.sydsvenskan.se/2018-12-12/morgan-johansson-vill-se-skarpta-straft-och-kronvittnen-for>> (hämtad 2018-12-18), Olle Lönnaeus.

Nationalencyklopedin, kronvittne.

<<http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lang/kronvittne>> (hämtad 2018-12-14).

Otryckta källor

Intervju med Ola Sjöstrand, Chefsåklagare i Malmö, av Helena Stenkvist Söderlin i P4 Malmöhus Sveriges radio (7 augusti 2018).

<<https://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=96&artikel=7015124>> , (hämtad 2018-12-14)

Intervju med hovrättsråden Elisabeth Hägglund Nortén och Catharina Månson, via mejl, se bilaga A.

Intervju med Ola Sjöstrand, chefsåklagare vid Malmö Åklagarkammare via mejl, se bilaga A

Danska källor

Riksadvokatens Meddelelse

Meddelelse nr 11/1998 *Behandling af sager, hvor sigtede göres bekendt med muligheden for strafnedsættelse som følge af forklaringer om medgerningsmænd*

Anklagemyndighetens Årsberetning

Anklagemyndighedens Årsberetning, Rigsadvokaten, 1998-1999.

Proposition

Straffelovrådets betænkning om straffastsættelse og strafferammer I,
betænkning nr. 1424/2002

Litteratur

Greve, Vagn, Jensen Asbjørn och Toftegaard Nielsen, Gorm, *Kommenteret straffelov – Almindelig del*, 8:e upplagan, Köpenhamn 2005.

Henricson, Ib, Politiret, Köpenhamn 2012.

Smith, Eva, Jochhimsen, Jørgen, Kistrup, Michael, Lund Poulsen, Jakob,
Straffeprocessen, 2. udg., Thomson, København, 2008

Rättsfallsförteckning

SVENSK PRAXIS

Högsta domstolen

NJA 2008 s. 359

NJA 2009 s. 599

NJA 2010 s. 592

Hovrätten över Västra Sverige

B 3062–09

Malmö tingsrätt

B 2907–18

DANSK PRAXIS

Højesteret

U 1998 s. 1317 H

U 2011 s. 2203 H

EUROPADOMSTOLEN

Application no. 994/03 by Arnold G. CORNELIS against the Netherlands.